

AKADEMİ MECMÛASI

Ekrem Hakkı Ayverdi

Sâmiha Ayverdi

Nihad Sâmi Banarlı

Tahsin Banguoğlu

Fâruk Nâfiz Çamlıbel

M. Uğur Derman

Hâlis Erginer

Cemil Meriç

Melda Özata

Nermin Pekin

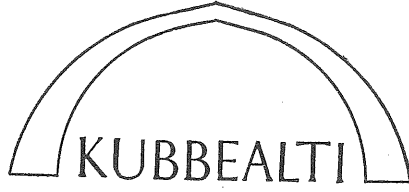
Mustafa Tahralı

Muhsin Ziyâ

Yıl : 5

Ekim 1976

Sayı : 4

AKADEMİ MECMUASI

Yıl : 5

Ekim 1976

Sayı : 4

Mecmûamızdaki yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir.

Kubbealtı Akademi Mecmûası, üç ayda bir çıkar, akademik mecmûadır.

Sahibi : Kubbealtı Cemiyeti adına İdâre Heyeti Başkanı : İlhan Ayverdi, Yazı İşleri Müdürü : Ayşe Özden

Fiatı 10 T.L., yıllık abone bedeli 40 T.L. dir. Dış ülkeler için abone bedeline posta ücreti ilâve edilir: Her sayının ücreti, Avrupa için 350 krş. Amerika için 10 lira 25 krş. tur. (Abonelerin, değışen adreslerini bildirmeleri ricâ olunur.) İlân ve reklâm, millî kültürümüze hizmet eden müesseselerden alınır; tam sahife 1500, yarım sahife 800 liradır.

Adres : Çarşıkapı, Yeniçeriler Caddesi, No. 81 İstanbul; P.K. 107 —

Beyazıt. Tel. 22 95 17

Basıldığı yer: BAHA MATBAASI

Muhterem Abonelerimize,

Kubbealtı Akademi Mecmûası'nın beşinci neşriyat yılını tamamlamış olduğunu bildirmekle bahtiyarlık duymaktayız.

Mecmûamız, ilk sayısından bu yana, Türk dilini, Türk edebiyâtını ve imkânları elverdiği ölçüde Türk kültürünün millî çehresini koruyup yaşatma yolundaki azimli tutumunu devâm ettirmiş bulunmaktadır. Maddî, mânevî fedakârlıklara dayanmakta olan bu gayrette, bizimle berâber olan bütün aziz okuyucularımıza olan şükran duygularımız sonsuzdur.

Vatansever ve şuurlu kütlelerin bildiği ve bizim de her fırsatta belirttiğimiz gibi, Kubbealtı Cemiyeti'nin Dil Akademisi, türkçenin mâruz bırakıldığı vahim ihtilâl ve çöküntüyü elinden geldiği ölçüde düzeltme yolunda ilmi ve millî bir gayret içindedir.

Hazin olan, okur-yazarlarımızın mühim bir kısmına, uydurma dil hareketinin meydana getirdiği perîşanlık, bir yıkıcılık olmayıp yapıcılık olarak ustalıkla benimsetilmiştir. Bu yüzden de mâzî ile aralarında tek bağ bırakılmamacasına koparılma istenen Türk çocuklarının ilim ve şuur yoluyla aydınlatılması başlıca gâyelerimiz arasındadır.

Ticârî herhangi bir endişe gütmeden, memleket kültürüne hizmet anlayışıyla çıkarılan mecmûamız en üstün kârı Türk gençliği arasında millî şuûrun yayılması olduğunu gördüğü

için iki senedir fiat ayarlaması yapmamak husûsunda gereken fedakârlığı göstermiştir.

Ancak kâğıt, baskı ve diğer masraflardaki büyük artış yüzünden 1977 senesinden itibaren mecmûaya 2,5 T.L. bir zam yapmak zarûreti hâsıl olduğunu aziz okuyucularımıza arzeylemek vaziyetinde bulunuyoruz.

Bir yandan abonelerimizin alâkalarına tekrar teşekkürlerimizi bildirir ve devâmını ricâ ederken bu seviyeli mecmûayı çevrelerine tanıtmaya yolunda himmet ve yardımlarını esirgemelerini de ricâ eylemekteyiz.

Not: Evvelki senelere âit mecmûalar ciltlenmiş olup:

1972 - 1973 yılları 50 şer,

1974 yılı 60 ,

1975 - 1976 yılları 70'er T.L. dir. Cemiyet merkezinden veya P.K. 107 Beyazıt-İstanbul adresi ile,

Yâhut da, Anda Dağıtım Anonim Şirketi, Ankara Cad. No: 46 Sirkeci İstanbul adresinden istekler karşılanabilir.

İ Ç İ N D E K İ L E R

	Sahife
Doktor Hâlid Şâzi Bey	5
Yahyâ Kemâl'e Konuşmalar	12
Mehmed Âkif'den Mektuplar	14
İsimsiz Kıt'alar	23
Fethin Mânâsı	24
Rubâîler	27
Yahyâ Kemâl Külliyyâtı'nın 13. Eseri	28
Yahyâ Kemâl'e Gazel	32
İhtilâl mi? İhtilâl-i Şuur mu?	33
Gazel	63
Edebiyat Târihleri Hakkında	64
Ud Hakkında	69
Kubbealtı Akademik Seminerleri	
Aralık 1976 Programı	72
1976 Senesinde Neşredilen	
Yazıların İndeksi	73

İlk defa Yahya Kemâl'in isimlendirdiği LÂLE DEVRİ'nde sayısız kültür ve san'at hareketine sahne olan Kâğıthâne'den kaybolan bir manzara (Melling'den)

DOKTOR HÂLİD ŞÂZİ BEY

Sâmiha AYVERDİ

Diş Tabâbeti Mektebi'nin kurucusu olan Doktor Hâlid Şâzi Bey'in annesi Nâfia Hanım ile büyükannem Hâlet Hanım kardeş çocukları idiler.

Aynı çatı altında hayâta gözlerini açmışlar, kız ve erkek, bütün kardeşlerin çocukları ile berâber, aynı şartlarda ve aynı müşterek nizâm içinde büyümüşler.

Devir, büyük âile tipinin henüz zafer durağında olduğu devirdi. Öyle ki, arıbeyinin etrâfında döllenen, peteklenen, tad ve lezzet hâsıl eden kovanlar gibi, bir merkezî şahsı mihrak alan eski âile de, bu merkezî şahsın temsil ettiği örfün, âdetin, sevginin, saygının, iman ve vatan aşkının potasında şekillenerek, âdetâ asırların kânunlaştırdığı bir gelenekler nizâmı içinde yaşırdı. Böylece de, oğullar, gelinler, hattâ kızlar, dâmatlar, torunlar ve hizmet statüsünde bulunan bütün bir kalabalık, ayrı unsurlardan meydana gelmiş yarı feodal bir küçük imparatorluk anlayışıyle, aynı çatı altında birleşir, yekpâreleşir ve yetişirdi.

Bütün bu kalabalığın ise, âile bağlarını avuçları içinde tutan temel şahsa gösterdikleri saygı ve itâat şuuru, kademe kademe aşağı doğru kaydıkça özünden birşey kaybetmemekle berâber, rengi ve tarzı hafifler, daha sâdeleşip yumuşar, resmiyet samîmiyete döner, karşılıklı münâsebetler bir tatlı ve tabîî şevk ve lezzete inkılâb ederdi.

Öyle ki, büyüklerin karşısındaki tebessüm, gençler ve küçükler arasında kakhaha olur; büyükler önündeki fikir ve mütâlâa beyanlarının ölçülü temposu, gençler meclisinde harâretli diyaloglar hâline girer; fakat âile birliğine gedik açacak dil dayaklarından, saygı hudûdunu aşmış fikir sürtüşme-

lerinden sakınılır; böylece de, müşterek âhengi tehdid edecek, hattâ zedeleyecek çatlaklara ve bu çatlaklardan bünyeye hü-cûma hazırlanan bakterilerin sızmasına imkân verilmezdi.

Sosyal yapıları şekilleyen kıvam ve âhengin teessüsünde, târihi ve içtimâî mirasların söz payı büyük olduğu gibi, siyâsi olduğu kadar iktisâdî baskı ve tesirlerin, önüne geçilmez buy-ruğunu da, hesâba katmak çâresizdir. Böyle olunca da bugün o büyük âile otoritesini, âdetâ kânun kuvveti imişcesine sım-sıkı tutan elin üstüne vurulan siyâsi ve iktisâdî darbenin acı-sı, asırlardır âile bağlarına hâkim olan o merkezî elin gevşe-yip ipuçlarını bırakmasına yol açmıştır.

Neticede de, büyük âile tipi dağılıp bölünmüş ve yerini, gerek nüfusca, gerek nizamca, görenek ve geleneğini kaybet-miş küçük âile statüsüne bırakmıştır.

Bu intikâlde, bir âile imparatorluğundan, istiklâlî fakat küçük ve sınırlı âile-devletçikleri tipine geçiş, cemiyet için bir kazanç mı olmuştur, yoksa bir kayıp mı?

Evet, çocuk denen, âilenin zürriyet ve bereketi için ana-babadan ibâret dar kadrolu bir çatı altında kalmanın, büyük-babaların, büyükannelerin, hala, teyze hattâ yenge ve diğer ak-rabâların alâka, sevgi ve şefkati ortasında, iyiliği güzelliği, doğruluğu hem duyarak, hem görüp yaşayarak yetişmenin imkânlarından mahrûm olmak, buna mukâbil kreşlerin, çocuk yuvalarının katı ve mekanik havası içinde büyümeğe mecbur kalmak, acabâ cemiyetin kâr hânesine mi yoksa zarar hânesi-ne mi yazılmak gerekmektedir?

Bu içtimâî müşkülün gerçek cevâbını verecek olan, fert-ler değil, zamânın dudağı olsa gerek.

Hâlid Şâzi Bey'in annesiyle büyükannem de aynı büyük âile ikliminin ve aynı içtimâî coğrafyanın müşterek şartların-da ve müşterek zemini üstünde yetişmiş olmalarına rağmen, ikisini birbirinden ayrı düşüren mizaç husûsiyetlerine sâhip-tiler.

Nâfia Hanım'ın tek evlâdı, Hâlid Şâzi Bey idi. Büyükan-

nemin ise bir oğlu, bir kızı vardı. Her iki yeğenin oğulları da önce Galatasaray'da okumuş, sonra da Tıbbiye'ye girip doktor olmuşlardı.

Şu var ki, bir insan güzeli olan büyükannemin oğlu Server Bey, aynı zamanda güçlü kuvvetli, neş'esi yerinde, kompleks nedir bilmeyen, berrak, açık yürekli ve bilhassa iman güneşi ile gönlü aydınlanmış kimseydi.

Hâlid Şâzi Bey ise dürüsttü; kibardı; hırçın bir zarâfete, titiz ve yaratıcı bir san'at ve zevk anlayışına sâhipti. Ne ki, bütün bu üstün kâbiliyetlerine rağmen, bedenlen çelimsiz, rûhen de huzursuz, tatminsiz, tedirgin, gayr-ı memnun ve muztarip adamdı. Hayattan dirsek yer olunca, soluk alıp teselli bulduğu köşe, annesinin değil, büyükannemin dizinin dibi olurdu. Hattâ annesine karşı gereken hürmet, hizmet ve alâka yoluna dahî gene büyükannemin arkasından itmesiyle gitmeye çalışırdı.

Hâlid Şâzi Bey'in yaratıcı bir san'at muhayyilesi vardı. Gözleri güzellik arar, aradığını görür, gördüklerini de çeşitli kalıp ve sûretlerde ifâde ederdi.

Tıp doktoru olduktan sonra dış hekimliği de tahsîl etmiş ve mesleğinde attığı ileri adımla, yalnız bir yurt içi otorite olmakla kalmamış, şöhreti, milletlerarası ilim çevrelerince de kabûl edilmişti. Ama onun, yatışmak bilmeyen ve devamlı gidişen iç dünyâsını, mevkîlerin, şöhretlerin doyurmaya yetmeyeceği âşikârdı.

Hâlid Şâzi Bey, ortanın üstünde bir ressamdı da. Ama biz çocukları, yağlı boya tablolarından ziyâde Erenköy'ündeki köşkünün kendi elinden çıkmış olan tavan, duvar ve kapı nakışları daha meşgûl eder, daha oyalardı. Zirâ herbirinin birer çiçek bahçesinden farkı yoktu.

• Ama Hâlid Şâzi Bey'in öyle bir çiçek bahçesi de vardı ki, İstanbul şehrinde bir eşini bulmak belki de muhâldi. Bir nebatat mütehasssısı gibi çiçeklerin dilinden anlar, huylarını bildirir. Adı sanı duyulmamış süs nebatlarını bizzat yetiştirir, emekdâr bahçıvanı Bekir Ağa'ya ise, ancak kaba işler kalırdı.

Diş memleketlerin botanik enstitüleriyle devamlı temasda

olan Hâlid Şâzi Bey, çeşitli merkezlerden tohum ve fide getirtir ve her birine ilân-ı aşk edercesinde alâka gösterirdi.

Hele köşkünün arka kısmındaki çiçek serinin nemli, ılık, âdetâ başa vuran toprak ve ot kokulu ekşimsi havası içinde dolaşırken, bu birbirleriyle, akrabâ olan olmayan yeşilliklerin soluk alarak, göz kırparak bir şeyler söylemek istemiş gibi, kendilerini seyredenlere, mahzun, küskün, şikâyet dolu baktıkları hissine kapılmamak kâbil değildi.

Ayrı ayrı dünyâlardan sökülüp getirilmek, sonra da muazzam bir cam kavanozu andıran bu ser içinde hapsolunup kalmak kolay mıydı? Gerçi, bakılıyor, besleniyor, budanıyor, ayıklanıyorlarsa da, buna rağmen birer mahbus hayâtı yaşıyorlardı.

Şakıması ile altın kafesinden şikâyet ettiğini düşündüğümüz bülbülün, hiç değilse insanoğluna duyuracak bir sesi, insan kulağında akis bırakan bir nağmesi vardı. Ama «her zerrede bir nûr, her katrede bir zuhûr» olduğunu ilmin de, ilimler ötesi idrâkin de kabûl ettiği bu gökkubbe altında, her canlı gibi bu çiçeklerin, bu yeşilliklerin de bir kulağı, bir dili, bir gözü neden olmasındı? Mühim olan, onları bizim duyup duymamamız değildi. Zirâ biz insanlar, şu yaradılış âlemi içinde asıl duyulacak, asıl görülecek, asıl bilinecek olan hakikatlere karşı sağır, kör ve idrâksiz olduktan sonra, bir otun, bir çiçeğin nebâtî sesine, nebâtî şuûruna bigâne kalmamız elbette yadırganmazdı.

Hâlid Şâzi Bey bir makine mühendisi değildi ama, amatör ve usta bir makinistti. Henüz kalorifer tanımayan 1910'ların İstanbul'unda, köşkünün de, çiçek serinin de, kalorifer tesisâtını kendi yapmış, bilhassa sere, sıcak iklim nebatlarının muhtâc olduğu harâreti o kadar mahâretle taksim ve tevzi etmişti ki, egzotik bölgelerden getirttiği çiçekler ve yeşillikler burada, kendi dünyâlarında imiş gibi, bozulmadan yaşayabilmekte idi.

Hâlid Şâzi Bey orta derecede bir mûsikişnâsdı da. Keman çalar, çaldığı da zevkle dinlenirdi.

Hâlid Şâzi Bey aynı zamanda düşünceli bir âile reisi, müşfik bir baba, sâdık ve nâzik bir kocaydı.

Doktor Mahmud Paşa'nın kızı olan ilk hanımının, üç çocuk bırakarak genç yaşında ölmüş olduğu, âile içinde sık sık konuşulurdu. İkinci hanımı ise uzaktan akrabamız olan güzel bir kadındı.

Ancak genç doktorun parçalanmış bir billûr gibi sağa sola dağılıp serpilmiş olan heyecanlarını, san'at ve güzellik aşkını, her iki izdivâcında da derleyip toplamaya yetecek kudrette kadınlarla karşılaşmadığı bir gerçektir.

Hâlid Şâzi Bey'in, karısını idealize etmek, bilhassa duygu seviyesini kendi irtifâna yaklaştırmak için çırpındığı, karşısında bir varlık, bir şahsiyet hattâ, kadınca bir otorite görmek istediği, biz çocukların bile gözümüzden kaçmazdı. Âdetâ komşu kapısı yapmış olduğu Avrupa şehirlerini, bilhassa Viyana'ya olan seyahatlerini, belki de karısının bilgi ve görgü ufkunu genişletmek için ihtiyâr eder, fakat bütün gayretlerine rağmen genç kadının, kültür ve san'at boyuna boy kattığı iddiâ edilemezdi.

Asıl hazini de, el üstünde tutulan bu genç zevcenin, o hazine adamın çeşitli istikâmetlerde gelişen estetik gücünden ve san'at düşkünlüğünden şikâyetçi olmasıydı. Meselâ köşkün ön bahçesine mozaik yapraklardan işlenmiş rengârenk halıya bakar bakar da: «Bunlarla uğraşacağına bahçeye maydanoz, dereotu tohumu eksen olmaz mı?» deyiverirdi.

Hekimlik, ressamlık, çiçekçilik, makinistlik, bu dağılmış billûrun birer parçasından ibâretti. Onları toplamak, perâken-delikten kurtarıp, tek kuvvet, tek enerji hâlinde bütünlemek, kadının işi, kadının kârı idi. Seven, hisseden, anlayan kadının kârı...

Ama kadınlar, bu gönül kal'asını değil fethetmek, mazgallarından dahi başlarını uzatıp içindeki buhranları, kavgaları ve fırtınaları görememişlerdi.

Ne yazık ki kendisi de, bir yardımcı el olmadan bu bölük bölük olmuş yürekle başa çıkacak adam değildi.

Gene ne yazık ki, büyükannem Hâlet Hanım'ın oğlu gibi, gönlünün bir mânevî bekçisi, rehberi ve mürebbsi de yoktu. Zirâ Hâlid Şâzi Bey, gönüllerin gerçek sâhibi olan kudretle

biliş tutamamış, âşinâlık kuramamış, bu dümensiz kaptansız gönül gemisini kayalara vurmaktan kurtaracak o sâhiplerin sâhibiyle hem-hâl olamamıştı.

Hâlid Şâzi Bey'in merakları, hevesleri, istîdatları, kâbi-liyetleri vardı. Ama sırtında koruyucu bir mânevî zırhı yoktu. Onun için de dünyâ mızrağının ucu, daha orasına burasına değer değmez yaralanır; acı çeker; ıztırapla kıvranır, teselli kabûl etmezdi.

İnanmak, inandığı prensiple münâsebet kurmak demek olduğuna göre, inanan ve inandığına bağlanmış olan insan, yalnız insan değildi. Hâlbuki Hâlid Şâzi Bey, tereddüdlerin, şüphelerin, vesveselerin adamıydı. Bu yüzden de çile ve yalnızlık onun kaçınılmaz kaderi demektir.

Bunalıp dertlendiği zamanlar büyükanneme gelir, onunla hem-hâl olur, teselli bulur, ama gene de gereği gibi tatmin olmadan çıkar giderdi.

Kütleleri yıkan, milletleri târih sahnesinden silen harpler, darplar değil, gâyesizliktir. Uğruna seve seve can fedâ edeceği idealini kaybeden milletlerin yavaş yavaş veyâ sür'atle başaşağı gitmiş olması bir târihi gerçektir.

Ferdler için de bu, budur. İnsanoğlu, idealin bir mânevî ve gerçek nafaka olduğu şuûrunu kaybettiği devirlerde, onun sahtesiyle avunmuştur. Ancak, neyi aradığını, ne için yaşadığını bildiği zaman mes'ûd olmuş, bunu tâyin edemeden yollara düşüp, eteği teferruat çalılıklarına takıldığı zaman ise, bedbaht olmaktan kurtulamamıştır.

İlim gerçeklerine «mutlaktır» diyen görüş, spiritüel düşünceye, rûha ve mânâyâ kapalıdır. Onun için de izâfi olana «mutlak» damgasını vurmuş olan idrak, aklın hegemonyasından nasıl kurtulur ve fikir komasından nasıl ayrılır?

Maddesi ile mânâsının arası açık olan her muztarip kimse gibi, Hâlid Şâzi Bey de, tortu ve toksin atamamak yüzünden, kendi kendini zehirleyen hazin bir çâresizlik ve buhran içinde bocalayan adamdı.

Şöhreti vardı, itibarı vardı, malı, mülkü, mesleği, hüneryi,

san'atı vardı. Ama gâyeyi, izâfi duraklarda aradığı için mutlakin sükûnuna eremiyor, birliğin huzûruna varamıyordu.

Hâlid Şâzi Bey, nasıl büyükannemi sayar ve severse, büyükannem de yeğenini evlâtlarından ayırmaz; nazını çeker; sözünü dinletir; dertlerini, ya da dert kabûl edip, gözünde büyüttüğü vesveselerini önlemeye çalışır, çoğu zaman da önlerdi.

Erenköy'ündeki köşke sık sık gider, bâzan da muâyenehânesine uğrardık. Ekseriyâ annemin de refâkat ettiği bu ziyâretlerde beni huylandıran hattâ üzen, Hâlid Şâzi Bey'in genç ve çok güzel bir kadın olan anneme:

— Kardeşim, artık bundan sonra dünyâdan ne bekleriz? Yaşlandık gitti... demesi olurdu.

Gerçi Hâlid Şâzi Bey annemden oniki yaş büyüktü ama, henüz kırkbeşine gelmemiş bir kimsenin, hissen böylesine çıkmış ve âdetâ kendini asırlık bir ihtiyar kabûl etmiş olması, tabîî ömrünün yarısını bulmamış annemi de kendisi gibi görüp, kendisi gibi düşünmeye zorlamasıydı.

Aradan dört-beş sene geçti geçmedi, dünyâya gelmeden dünyâdan bıkmışçasına hayâtı bir ağır yük zorluğu ile taşımakta olan Hâlid Şâzi Bey'in, bir akşam evine dönerken vapurda, o hasretini çektiği ölüme kavuştuğu haberi geldi.

Ama ne hazin ki, son vazîfesi, karısının yıllardır tekrarlayıp durduğu isteğini yerine getirmek olmuş ve elbisesinin cebinden maydanoz ve dereotu tohumu çıkmıştı.

Bu âdetâ, seneler senesi, canlı bir tablo gibi emek verip işlediği ve bir çiçek cenneti hâline getirdiği bahçesinin de sonu geldiğinin işâreti idi.

Demek ki artık, ölen sâhibi ile berâber o yeşillikler dünyâsının da ihtişam ve saltanatı sönecek, birbirinden müstesnâ çiçek tarhları, maydanoz, dereotu üreten sebze bostanı olacaktı.

Nitekim kısa zamanda böyle de oldu.

NIHAD SÂMİ BANARLI'NIN KALEMİNDEN YAHYÂ KEMÂL'LE KONUŞMALAR

Millî Peyizâj

Mimâriyi yalnız mimârî ve hendese nokta-i nazarından öyle ihyâ etmek bir hatâdır. Çünkü mimâriye zamânın giydirdiği bir kisve vardır. İşte o, millî peyizaj'dır. Buna bir misâl; Bâyezid Câmii'dir. Bâyezid Câmii'nin önünde kahveler arkasında Sahaflar Çarşısı vardır. Bilhassa Sahaflar Çarşısı'nı ele alalım. Bu manzara hiçbir dekorcunun icâd edemeyeceği kadar güzeldir, üstelik mâziyi gözönünde canlı bir vesika gibi bulundurur.

Çok cezrî düşünen bir belediyeci fecî bir ihtimâl olarak Bâyezid Câmii'ni yalnız mimârî eseri olarak ortaya çıkarmak istese ve sahaflar çarşısını kaldırsa, ne kadar fenâ olur, değil mi?

Demek ki zamânın bir de kendi mimârisi vardır. Etraf her zaman tufeyli değildir.

Lâle Devri

Paris'te iken, dîvan şiirinin zamânımıza en yakın ve bir çok cephelerden millî olan Nedim Devri'ni, bu devrin şiire mevzû olmuş hareketlerini, mimârisini halk dilinden ve tabîî, İs-

tanbul'da konuşulan türkçeden çok kelime ve tâbir almış lisanını, hâsılı türkçenin ve Türk medeniyetinin bu asırda yaptığı güzel fakat tâlihsiz hamleyi şedid bir hayranlıkla tedkik ediyordum. Bu sırada Saadâbâd âlemlerinde icâd edilen lâle sefâsını ve lâle motifinin gerek şiirde, gerek nakışta ve bütün mîmârîde göze çarpan güzelliğini tedkikten geçiriyordum. Zihnimde bu târih devrine *Lâle Devri* adını koymak, o devri birkaç bakımdan hülâsa edecek bir hareket gibi parladı. Bir aralık Sorbonne'a *Lâle Devri* isimli bir tez vermeği de tasarladım.

Eski türkçede *Lâle Sefâsı* tâbiri vardı. Fakat bu devrin içinde yaşayanlar gibi onu tâkib eden zamânın Saadâbâd âlemlerini hatırlayanlar ve yazanlar da *Lâle Devri* tâbirinin bütün o âlemi nasıl hülâsa edeceğini düşünmemişlerdi.

Bu sırada Paris'e istihkâm zâbiti üniformasıyla târihçi Ahmed Refik geldi. Kendisine bir konuşmamız esnâsında bu tasavvurumu anlattım. Fakat ben tasavvurumu tatbîke fırsat bulamadım. Ahmed Refik ise pek beğendiği bu tâbiri kullanarak, *Lâle Devri* isimli oldukça sevimli ve güzel bir kitap yazdı.

MEHMED ÂKİF'DEN MEKTUPLAR

M. Uğur DERMAN

12. Mektup:

İki Gözüm, Evlâdım, Mâhir,

Mektubunu aldım. Melfûf olduğu tebşîr edilen¹ manzûme [bermûtâd!] Paşabahçesi'nde kalmış! Sonradan muttali olmadınsa, işte şimdi ben haber veriyorum².

Evet, Fârisî Na't-i Şerif'in bir nüshası da Hilvan'a geldi; ma'mâfih basılmazdan evvel de okumuştum. «Mânî-i şefâat olmasın» diyelim, geçelim³.

Paşabahçesi'ne geçişin çok iyi olmuş. Latif, âsûde, sevimli bir yerdir. Fuad Şemsî ile bol bol sohbet edersiniz. Kurban Bayramı için yazdığım tebrik şöyle idi:

*Tanrı'nın yurdunu sarmış da yanan sinesine,
Yine bir Mahşer'i inler ki, bu gün, imânın:
Ne ayaklarda, ne başlarda, ne vicdanlarda,
«Kayd-ı dünyâ» denecek limesi yok, dünyânın.
Oh! Bir nûr-ı mücerred ki bulutsuz, üryan,
Gördüğüm parçası manzûme-i bi-pâyânın.
Dönüyor vecd ile bir lâhzâ karâr eylemeden,
Vech-i Bâkî'sine dalmış, dönüyor Rahmân'ın.*

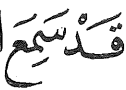
1 Melfûf olduğu tebşîr edilen: Mektupla berâber olduğu müjdelenen.

2 Âkif Bey'in geçen mektubunda kendisine gönderilmesini istediği iki mersiyei Mâhir Hoca'nın unuttuğu, bu şâirâne ve zarîfâne ihtardan anlaşılıyor.

3 Bu Na't-i Şerif'in mâhiyeti ve şâirinin hüviyeti öğrenilememiştir.

*İşte bir böyle tecellî dilerim ben sana da:
Ki tamâm olmak için Rabb'ine itminânın,
Sinmesin — kalbini îmanla dönen duygulara —
En ufak gölgesi dünyâ ile mâfihânın⁴.*

Bir de başka kıt'am var ki, onu Fuad Şemsi'den alır, bunun bir sûretini de — arzû ederse — kendisine verirsin. Dedğim kıt'ayı buraya dercedersem, Fuad'ın mektubuna sermaye kalmayacak!

Terceme « » cüz'üne kadar geldi. Allah tevfik

verirse, iki ay sonra bitecek. Lâkin tashih sûretiyle tebyızı var ki, o da ayrı bir mes'eale.

Bizim Ömer Rızâ «İslâm Târihi» nin⁵ birinci cildini göndermiş, çok memnûn oldum. Doğrusu muazzam bir eser. Allah öteki ciltlerinin itmâmını da nasib etsin. Her hâlde okumalısın. Servet'in tebdil-i meslek ıztırârında⁶ kalmasına canım sıkıldı. Ma'mâfih dediğin gibi hangisi hayırlı ise, Allah ona muvaffak buyursun.

Emin düşe kalka gidiyor. Avâmın konuştuğu dili çoktan öğrendi. Lisân-ı fasihi öğrenmesine, bilmem, ömr-i tabîî kâfi gelecek mi? Fâhir, mâşâallah ilerliyor değil mi?

4 Abbas Halim Paşa'ya hitâben yazıldığı anlaşılan bu manzum tebriknâme-yi Âkif Bey Safahât'ına almadığı gibi, kitabı dışında kalmış eserleri arasında da mezkûr parçaya tesâdüf etmedim. Şahsen görmemiş olabileceğimi düşünerek, bu konuya dâir araştırmalarda bulunan ve Safahât'ın son baskılarını neşre hazırlayan arkadaşım M. Ertuğrul Düzdağ'a sordum, o da ilk defâ işittiğini beyân etti. Şu hâle göre, okuyucularımıza, Âkif'in bilinmeyen — veyâ unutulmuş — bir manzûm eserini ilk olarak bu sayımızda takdim etmekteyiz. Bundan sonraki mektupta, şiirin izâhını bizzât şâirinin kalemin-den okuyacağınız için, zannederim ayrıca izâhına lüzum kalmıyor.

5 Tamâmı on cilt olan bu mufassal eser, Hindistan'da bir İslâm akademisi tarafından «Ordu» lisânında kaleme alınmış, Ömer Rızâ (Doğrul) tarafından terceme edilmiştir.

6 Tebdil-i meslek ıztırârında: Meslek değiştirmek mecbûriyetinde.

Senin, fransızca'yı başlayıp başlayıp bırakışın, bırakıp bırakıp başlayışın pek hoşuma gitmedi.

٧. اَظْلَاقُ مَرَّتَانٍ فَاِمْسَاكِ بِمَعْرُوفٍ اَوْ تَسْرِجْ بِاِحْسَانٍ

Ferid Bey'i, Hayri Bey'i, Rızâ Efendi Hoca'yı, daha diğer dostlarımızı görürsen selâmlarımı, istiyaklarımı bildirirsin. Senin de, kardeşlerinin de gözlerinizi öperim. Emin cümlenize arz-ı hürmet eder. Hakk'ın birliğine emânet ol, iki gözüm evlâdım, Mâhir'im.

17 Muharrem 1347 — 5 Temmuz 344, Perşembe⁸

Mehmed Âkif

13. Mektup :

Evlâdım, İki Gözüm, Mâhir Bey,

Mektubunu aldım. İstedğim şiirleri de göndermişsin, teşekkürler ederim. Benim terceme « وَالضُّحَىٰ » sûresine geldi,

yâni bitti. Şimdi bir ay kadar fâsıla vereceğim, sonra tebyize başlayacağım. Tabii o esnâda hayli tâdilât icâb edecektir. Bakalım Cenâb-ı Hak ne gösterecek?

«Kurban Bayramı» manzûmesinde bir yer anlaşılmamış: Demek istiyordum ki, «Nasıl hacılar Kâbe'yi üzerlerinde kayd-ı dünyâ denebilecek hiç bir metâ-ı fânî olmaz bir hâlde tavâf ediyorlarsa, senin kalbini imân ile tavâf eden hissiyâtın üzerinde de bu dünyâ ile mâfihâ'nın hiç bir gölgesi, hiç bir bulaşığı bulunmasın; hattâ bu gölgenin kendi bulunmak şöyle

7 Boşanma (Talâk) hakkında nâzil olan: «Boşanma iki defâdır. (Ondan sonrası) Ya iyilikle tutmak, ya güzellikle salmaktır» meâlindeki bu âyet-i kerime'yi (Sûre: II, Âyet: 229), Âkif Bey'in, başlanıp bırakılan, bırakılıp başlanan sâir dünyâ işleri karşısında da hatırlaması, dikkate değer.

8 5 Temmuz 1928.

dursun, kokusu bile sinmesin. Hislerin livechillâh⁹ olsun. İt-minânın o zaman kemâlini bulur».

«Şûle» mecmûasını aldım. Onun için de başkaca teşekkür ederim. Evet, tanıdıklarım da var, tanımadıklarım da. Allah cümlesine tevfiik versin, büyük büyük eserler meydana koymaya muvaffak olsunlar. Kıt'alar nazmetmek, uzun boylu mevzûlar kaleme almak hep tercemenin elden çıkmasına, yerini bulmasına mütevakkıf. Cenâb-ı Hak muvaffak buyurursa o zaman çalışır, bir şeyler yaparız.

Evet, hece vezninin âhengi yavaş yavaş bulunuyor. Bir zaman sonra, kulaklar onu da arûz evzânı gibi kemâl-i telezzüzle¹⁰ dinleyecekler. Şebâb¹¹, eski her şeye olduğu gibi, arûz'a da vedâ etti. Sayısı aşerât¹² hânesini doldurmaktan hayli uzak bulunan biz kudemâ¹³, enfâs-ı mâdûdemizi hatmeylediğimiz gibi¹⁴, efâ'il ü tefâ'il¹⁵ de artık târihe karışacak. Ne yapalım, Allah millete başka keder vermesin. Ancak ben isterdim ki, hece vezni bir taraftan işlenmekle berâber, Nâfiz gibi kâbiliyetli gençler arûz'u da ihmâl etmeseydiler¹⁶. Zirâ, zavallı arûz eslâfın bıraktığı yerden bu gün merhalelerce ileri bulunduğu gibi, daha çok ileri gidecekti. Ne yapalım, ömürceğizi bu kadarmış. Ma'mâfih, arûz beni bırakmadıkça, ben kat'iyyen kendisini bırakacaklardan değilim; bu da mâlûm-ı şerifiniz olsun!

9 Livechillâh: Allah için, Allâh'a dönük.

10 Kemâl-i telezzüz: Lezzetin kemâle varması.

11 Şebâb: Gençlik.

12 Aşerât: Onlar (sayı olarak).

13 Kudemâ: Eskiler, eski adamlar.

14 Enfâs-ı mâdûdemizi hatmeylediğimiz gibi: Sayılı nefeslerimizi tükettiğimiz gibi.

15 Efâ'il ü tefâ'il: Arûz vezni hakkında kullanılan mâruf tâbir.

16 Âkif'in bu temennisi yıllar sonra tahakkuk etmiş, Fâruk Nâfiz merhum arûz'u değil ihmâl etmek, tamâmen ona dönmüştür; hazin bir tecellîdir ki, arûz ile yazdığı son kıt'alar Kubbealtı'nda hâlâ neşrolunmaktadır.

Fuad Şemsî henüz arıza-i cevâbiyyesini takdim etmedi!¹⁷ Kendisine söyle: Öteden beri kaygı zügürtlüğüyle, his yoksulluğuyla ithâm edilen biz mısırlılar, merâsimle, teşrifat husûsunda pek hassas şeylerizdir! Bu mes'eledede en ufak hatâyı yüzlerce niyâza mukâbil affedebiliriz. Binâenaleyh, bir an evvel isticlâb-ı teveccühâtımıza ibtidâr eylesin!¹⁸

Hâfız Yusuf ne âlemde? Alış veriş yolunda mı?¹⁹ Bana pi-

17 Makam veyâ şahıs olarak, küçükten büyüğe yazılan mektuba «arıza» denildiğini bilenlerin pek azaldığı şu devirde, mevkî sâhibi ve münevver etiketli bâzı kimselerin, karşısındakilere: «Arz ettiğiniz gibi, takdim eder misiniz, bir ricânız var mı?» misillü büyük sözlerle nezâket saçtıklarına şahit oluyoruz. Hâlbuki «arz etmek, takdim etmek, ricâ etmek» gibi fiilleri, bir şahıs ancak kendisi hakkında kullanabilir; karşısındaki büyük ise «lutf eder, emr eder». Unutulmakta olan şu hususları arz ettikten sonra, Âkif Bey'in, mektubundaki bu paragrafı baştan aşağı alaylı ve iğneli bir ifâde ile yazdığını, teşrifat kâidelerini de Fuad Şemsî'ye karşı tersine işlettiğini belirtmeliyiz.

18 İsticlâb-ı teveccühâtımıza ibtidâr eylesin: (meâlen) Teveccüh-lerimizi üstüne çekmekte, kazanmakta gecikmesin.

19 Hâfız Yusuf Cemil Ararat (1879-1963)'ın hayâtı, ilmi ve fazlı hakkında geniş izahât için rahmetli Mâhir İz Bey'in «Yılların İzi» isimli hâtıra kitabına bakılabilir (sahife: 259-282).

Bu mektubun yazıldığı târihlerde Hâfız Bey, Kapalıçarşı'da açtığı Naturacı dükkânında cam elması imâl eder ve bunları satarken, sağlamlığını imâ için müşterisine: «Torununa selâm söyle!» diyerek verirmiş, duyduğum vakit bu meslek anlayışına hayrân olmuştum. Çünkü «evlâdiyelik» târifini bile geçmişti!

**«O ganiyim ki, bu bâzâr-ı fenâda feleğe
Metelik vermek için bende bozukluk yoktur!»**

beytini söyleyebilecek kadar yüksek seciyeli bir şâir olan Hâfız Bey'i, 1953 yılında Mâhir Hoca'nın delâletiyle Kuzguncuk'taki — kendi cüsesi gibi — ufakık evinde tanıdığım gün, teberrüken Elifbâ'yı yazıp okutmuş, devâmımı istemişti. Hâlâ o feyzin tesîrindeyim, diyebilirim. Kendisine âit şu:

**«Sensin Allâh'ım, bu rengârenk hüsnün sâhibi,
Var mı senden başka Eşsiz, ey Lâtif-i Zü'l-Celâl!
Aşkî dâ, hicrânî dâ ihsân eden Sen'sin banâ,
Var mı benden başka eşsiz, ey Lâtif-i Zü'l-Celâl!»**

lâtif kıt'asında dediği gibi mücerret bir hayat süren Hâfız Beyamca, yemeğini kendi yapar, bulaşığını kendi yıkar, kimseye yük olmamaya çalışırdı. Bir gün tabaklardaki yemek artıklarını düzgün kesilmiş

şirdiği nefis kahvelerden sana da ikrâm ediyor mu? Tebriknâ-meyi beğendiğini söylüyorsun. Bunlar, yaşlı bir pehlivanın idmansız güleşe²⁰ çıkması gibidir. İdman edersek, bundan bir gömlek daha iyicelerini söyleriz. Bir manzûme daha yazdım. Sûretini gönderiyorum²¹. Bakalım nasıl bulacaksın? Beğendi-

gazete kâğıtları ile sıyrışına baktığımı görünce, gülümseyerek: «Bizde matbûatın en büyük hizmeti budur!» dedi ve işine devâm etti! Bu sözüyle, hak ve hakikatten yana olmayan, hüviyetsiz Bâbîâlî esnafını kastettiği âşikârdı. Türk, Arap ve Fars Edebiyatında allâme olan merhûmun, defterime yazdığım şu hakimâne beytini anmadan geçemeyeceğim:

«Ey gümüş! Hayrânınam ki, istihâlendir senin:

Kisede sîret-nümâ, âyinede sûret-nümâ!»

(Ey gümüş! Sendeki değişebilmeye hayrânım: Kesede, cepte, insanın iç yüzünü, aynada da dış yüzünü gösterirsin!)

20 Âkif Bey, «güreş» kelimesini bu şekilde halk ağzı ile yazmayı tercih etmiş.

21 Mevlid Kandili dolayısıyla 12 Rebî'ül-evvel 1347 (29 Ağustos 1928) târihinde yazılan «Bir Gece» başlıklı bu şiir aşağıdadır:

«Ondört asır evvel, yine bir böyle geceydi,
Kumdan ayın ondördü bir öksüz çıkıverdi.
Lâkin o ne hüsrandı ki, hissetmedi gözler...
Kaç bin senedir, halbuki, bekleşmedelerdi!
Nerden görecekler? Göremezlerdi tabîi,
Bir kerre, zuhûr ettiği çöl en sapa yerdî.
Bir kerre de, mâmûre-i dünyâ, o zamanlar,
Buhranlar içindeydi, bu günden de beterdi!
Sırtlanları geçmişti beşer yırtıcılıkta,
Dişsiz mi bir insan, onu kardeşleri yerdî!
Fevzâ, bütün âfâkına sarmıştı zeminin,
Salgındı, bu gün Şark'ı yıkan tefrika derdi.
Derken, büyümüş, kırkına gelmişti ki öksüz,
Başlarda gezen kanlı ayaklar suya erdi!
Bir nefhada insanlığı kurtardı O mâsûm,
Bir hamlede Kayser'leri, Kısra'ları serdi.
Aczin ki ezilmekti bütün hakkı, dirildi,
Zulmün ki zevâl aklına gelmezdi, geberdi.
Âlemlere rahmetti, evet, Şer'-i Mübini,
Şehbâlini adl isteyen yurduna gerdi.
Dünyâ neye sâhipse O'nun vergisidir hep,
Medyûn O'na cem'iyeti, medyûn O'na ferdi.
Medyûndur O mâsûma bütün bir beşeriyet...
Yâ Rab, bizi Mahşer'de bu ikrâr ile haşır et!

ğin satırları olursa bildir; beğenmediklerini de söylemekten kat'iyen çekinme, olmaz mı? Bu «Mevlid» manzûmesi öteki-
ler gibi husûsî olmadı, müstakıl bir şey oldu. Ma'mâfih iyi mi
oldu, fenâ mı oldu, henüz bir fikrim yok.

Fâruk Nâfiz kâhil²² olduysa, bizler ne olduk bilmem! Ger-
çek, Safahât'ın birincisi basılıyordu; nasıl oldu? Şunu Fuad
Şemsi'den öğren de, kaç forma basılmış, bana haber ver. Çün-
kü Eşref bana hiç mektup yazmıyor, benim de elim değmiyor.
Biribirimizin haberini başkalarından alıyoruz, iyi değil mi?

Hayri Bey'i görürsen gözlerinden öptüğümü söylersin. Fe-
rid Bey'in kezâ. Emin ellerinizden öper, kardeşi Fâhir'in bir-
likte gözlerini öperiz. Mektup yazdığın zaman Servet'e ben-
den de selâm yaz, olmaz mı evlâdım? Refikam, vâlide ve hem-
şire hanımlara selâm ediyor.

Birazdan Nil kenarına ineceğiz, mehtâbda oradan dönece-
ğiz. Bu haftalarda feyezân²³ hâlinde bulunan mübârek Nil,
bizim Boğaziçi denizini andırır. Ben aylar var ki, Nil'e inme-
dim. Aramızda ancak bir buçuk saat kadar mesâfe varsa da,
nedendir bilmiyorum, inzivâyı pek sever oldum. Kemâl-i işti-
yâk ile gözlerini öperim evlâdım, Mâhir'im. Mektuplarını ge-
ciktirme e mi?

15 Rebî'ül-evvel 1347, Perşembe²⁴

Mehmed Âkif

22 Kâhil: Çocukluk ve gençlik çağını aşmış.

23 Feyezân: Taşma:

24 1 Eylül 1928.

İsimsiz Kıt'alar

Kaf dağından geliyor duydum o ankâ sesini
Kış geçirmiş yılan anlarsa nasıl ısıktan
Kevser olsan da şifâsın bana zehr olsan da
Kurtaran sâde sesindir beni yalnızlıktan

Titriyor üstüne evlâd gibi dünyâ, malının
Rüşvetin kalmayacak anne sütünden farkı
Doğacaktır diye vehmetme güneş Magrip'ten

Fâruk Nafiz Çamlıbel

FETHİN MÂNÂSİ¹

Ekrem H. Ayverdi

Aziz hemşehrilerim, devletin, ordunun, belediyenin muhterem erkânı!...

Bu şehir, Türklerin ve Müslümanların gözbebeği İstanbul şehri, 523 sene evvel 29 Mayıs 1453 de müslüman olmuştu. Nice bin sene daha öylece mü'min kalacak ve göklerinde ezanlar çınlayacak, fâtihalar yerleri sarsmakta devâm edecektir.

Eminim ki sizler de, ben de bu saâdetin devâmını, mezarlarımızdan duyacağız; kemiklerimiz İsâ nefesi erişmiş gibi dirilecek ve her yılın 29 Mayısları şanlarına lâayık ihtişam ve şevkle kutlanacaktır.

Bu hâlis ve temiz temenni ve niyâzımızın ilk işâretlerini de görmüş bulunuyoruz. Daha onbeş gün evvel, bir okyanustan öbürüne kadar dünyâyı kaplamış bulunan İslâm Devletleri Birliği'nin burada toplanmış olması, bu arada esâretten kurtulmak için feryâd eden türkistanlı kardeşlerimizi aramızda görmemiz bu saâdetin bir nişânı değil de nedir?

42 müslüman devlet temsilcisinin İstanbul'da bir araya gelme hâdisesi, şehir halkını öylesine coşturmuştur ki uyuşuk kalmış duygular bir arada silkinip öylesine uyanmıştı ki, buna, maddî kuvvetlere meydan okuyan bir mânevî kuvvetten başka bir şey denemezdi.

¹ 29 Mayıs 1976 da İstanbul'un Fethi dolayısıyla Topkapı Surları'nda yapılan konuşma.

İstanbul şehrinde İslâm memleketleri toplantıları devâm etmelidir, yolunda bir dilekte bulunmak hakkımızdır sanıyoruz. Şehrimize bu saâdeti sağlayan devlet ve hükûmetimize ne kadar teşekkür etsek azdır.

Ne yazık ki İslâm Birliği toplantısı Fetih gününe pek yakın geçmekle berâber aynı zamâna tesâdüf edemedi. Etmesini çok arzû ederdik. Zirâ bu Fetih yalnız Türklerin değil, bütün İslâm âleminin hisselendiği *bir feth-i mübîn*'dir.

Tek tek ve toplu olarak bir maksada vûsul için edilecek niyâzın da kendine göre yolu, erkânı vardır. O da, dil ve gön-lün birliği ile vatan ve îman gayretiyle geceyi gündüze katarak çalışmaktır. Tâ ki istemeye ve istediğimizi de elde etmeğe hak kazanalım. İnsanoğlu gözündeki son dünyâ ışığı sönünceye, damarlarında son damla kan kalıncaya, elinde kolunda derman tükeninceye kadar didinip uğraşmadan istediğine lâayık olmayı nasıl düşünebilir? Onun için de Türk milletinin, istikbâlin ufkunda kara bulutları kaldırıp Allâh'ın lûtfu güneşinin vatanımız üzerine ışıklarını saçması için sen-ben dâvâsına düşmeden gayret kemerini bağlaması, şerefli târihinin zirvesine doğru yol alması gerek.

İşte Fâtih Sultan Mehmed bu örnek gayretin canlı heykelidir. Gece demedi, gündüz demedi maddî ve mânevî gücünü berâber yürüterek çalıştı. Zamânının bir târihçisi bu günleri, gerek pâdişâhın gerek devlet ricâlinin, beylerin, paşaların, ordunun hülâsa bütün bir milletin fetih günlerindeki hâllerini şöyle anlatır ve:

«Hizmet kuşağını çift kuşandılar, bir yılda yapılacak işleri bir ayda, bir ayda olacakları bir günde başardılar» der.

Türk milletinin geleneği budur. İç ve dış yapısı budur. Aziz vatandaşlarım! Evvelâ kendimi, sonra da cümlemizi bu vatan için sonsuz bir çalışmaya dâvet ediyorum. Zirâ Türk milleti bu ölçüde yürüdüğü müddetçe muvaffak olmuştur.

Ama arada sarsıntılar olmaktadır. Nasıl olmasın? Her yanımız, her tarafımız düşmanlarla sarılı. Dıştaki düşmanı tanımak kolay, ama bizim kılığımıza girmiş olarak içimize soku-

lan düşmanları tanımak güç. Bunlar içimize ikilik, fesat ve nifak saçmak için nâmertçe her türlü yola baş vurmaktadırlar. Ama bu oyun çok sürmeyecek, millet milli şuûrunun ışığında dostu düşmandan seçerek kendini toplayacak, târihi ve asil mâyesine kavuşacaktır.

Bundan onbeş gün evvel Sultan Ahmed Câmîi'nin içinde ve dışında kabarıp taşan coşkun heyecan, secde-i Rahmân'a birlikte baş koyan 200 bin müslüman, bu uyanışın şahitleridir.

İstanbul, Türklerin ve müslümanların kâl'asıdır. Maddî ve mânevî varlığımız burada birleşmiş ve birleşmekte devâm edecektir.

Unutmayalım ki Peygamberimiz Hadis-i Şerif'inde bu şehri alacak orduyu ve onun başını müjdelemiş, methetmiştir. Çok şükür ki bu şerefe biz Türkler nâil olduk. Ama İstanbul'u fethetmekle Fâtih'in işi sona ermiş değildi. O, tebşîrâta lâyık olmakta devâm eyledi. Fâtih ve onun beyleri, paşaları bu liyakatı gösterdiler. Üstelik Kostantaniyye harâbesinden bir İstanbul şâheseri çıkardılar.

Fâtih İstanbul'un baş mimârıdır.

Biz Türkler atalarımız olan o şehitleri, gâzileri ve gencecik hükümdar II. Sultan Mehmed'i nasıl unutabiliriz? O Sultan Mehmed ki İstanbul'u almakla vazifesini bitti saymamış, bir taraftan Karadeniz'i Osmanlı iç gölü yapmış Ruslara ilk müdâfaa siperimizi kurmuştur. Diğer taraftan da tabîi hudutlarımız olan, destanlarımızın ırmağı Tuna kenârına kadar vatan topraklarını uzatmıştır. Ama sefer plânları bununla da bitmemiş İtalya'ya atlamıştır.

Elli yaşında hayâta vedâ etmemiş olsaydı, târihimizin çehresinin bir başka türlü olacağı âşikârdı. Siz vatandaşlarımdan İstanbul'un kadrini kıymetini bilip, taşının toprağının, târihinin coğrafyasının bizim olduğunu düşünerek bu aziz beldeye sâhip çıkmayı, onu kasıtlı ve yâdellerin pençesine terketmemenizi diliyorum.

Aziz hemşehrilerim, değerli vatandaşlarım! Bu mes'ûd günde siz de benim gibi sevinçli misiniz? Soruyorum, söyleyin, söyleyin benim dünyâ ve ahret kardeşlerim.

RUBÂÎLER :

MÜMKÜN

Seksen sene duymak ve düşünmek bir gün
Ölmek ve gömülmekle yok olmak ne için
Mümkün değil idrâki bunun varlıkta
Yoklukta o imkânı düşünmek... mümkün.

SENG-İ MUSALLA

— Bâki'nin rûhuna —

Bizler dahi ol hâl ile hallendikte
Merhumu nasıl bilirsiniz dendikte
Sessiz iki üç dudak kıpırdar o kadar
Yârân o biraz arkada yârenlikte.

Tahsin Banguoğlu

Yahyâ Kemâl Külliyyâtı'nın

13. Eseri

Nermin Pekin

— Nihad Sâmi Banarlı'nın ölümünün
2. yılında hâtırasını yâdederken —

Cumhûriyetin ilk devirlerinde yetişme çağında olan nesiller, Yahyâ Kemâl'i az ve nâdir şiirleriyle büyük şâir olarak tanımışlardı. Edebiyat kitaplarında nesir olarak sâdece «Esir Jeminüs ve Altör Şehri» isimli yazısı vardı.

1950 lere kadar sohbetlerde okunan ve mecmûalarda tek tük yayınlanan şiirleri ellerde, defterlerde — ve maalesef yanlış istinsahlar hâlinde — dolaşırdı.

1950 lerden sonra Nihad Sâmi Banarlı'nın teşvik ve ısrarlarıyla Hürriyet Gazetesi'nde seri hâlinde şiirleri basılmağa başladı.

Şâirin vefâtından sonra kurulan Yahyâ Kemâl Enstitüsü¹, edebiyat âlemine onun şiirlerini en temiz, en doğru baskılarıyla toplu olarak vermekle kalmadı; Yahyâ Kemâl'in fikrî hayâtını, târihçiliğini, milliyet ve edebiyat anlayışını, Millî Mücâdele heyecanlarını, İstanbul ve vatan sevgisini, hattâ siyâset ve politikacı cephelerini tanıtan nesirlerini de — Enstitüye intikal eden elyazısı müsveddelerden, eski gazete sütunlarından tarayarak — nefis kitaplar hâlinde sundu.

Bu eserler bize Yahyâ Kemâl'i her cephesiyle tanıttıktan başka, içinde yaşadığı devrin bâzı problemlerini, yakından göstererek aydınlattı; yanlış bilinen bâzı hâdiseleri açıklığa ka-

1 Nihad Sâmi Banarlı'nın ve Fetih Cemiyeti Reisi Ekrem Hakkı Bey'in müşterek teşebbüs ve gayretleri ile kurulmuştur.

vuşturdu. Ayrıca; Yahyâ Kemâl'in görüşü ile bâzı fikir adamlarını, şâirleri, politikacıları, siyâsileri, portreler hâlinde tanıdık.

Bu külliyyat Nihad Sâmî Banarlı'nın metotlu ve sabırlı çalışmalarının ışığı altında, üçü şiir olmak üzere onbir kitap olarak bir Yahyâ Kemâl Kütüphanesi hâlinde teşekkül etmişti.

Yahyâ Kemâl Enstitüsü, Banarlı'nın vefâtından sonra, bu çalışmaları aynı istikâmeti tâkib ederek, devâm ettirmiş ve birkaç ay evvel *Bitmemiş Şiirler* kitabını neşretmek sûretiyle külliyyâtın 12. cildini tamamlamıştı; bu kerre de 13. kitabı hazırlanmış bulunmaktadır.

Bu kitap başlıca üç kısımdan müteşekkildir:

Birinci Kısım :

Yahyâ Kemâl'in, Enstitümûze intikal eden evrâk-ı metrûkesinin tasnifinden, bâzı dostlarına yazdığı mektup parçalarından çıkarabildiğimiz kadar:

a) Küçük fıkralar hâlinde bâzı fikir yazıları, sohbetler, edebî-millî-içtimâî görüşlerine dâir, maalesef pek çoğu eksik ve yarım kalmış¹, deneme ve hâtıraları,

b) İspanya hâtıraları. Bu hâtıraların mühim bir kısmı elde edebildiğimiz mektup parçalarından toplanmıştır.

1928 lerde Madrid elçisi olarak giden Yahyâ Kemâl'e aziz dostu Münir Bey² tahassüslerini risâle kılıklı yazmasını tavsiye etmiş olacak ki, 29 Haziran 1929 da Madrid'den kendisine yazdığı cevâbî mektubunda:

«İspanya'ya âit tahassüslerimi risâle kılıklı yazmamı tavsiye ediyorsun. Benim ise mektup tarzı tabiatıma daha uygun

1 Yahyâ Kemâl'in vefâtından sonra eşyâ ve evrâkının vârislerine, dolayısıyla Enstitümûze intikâli sırasında bâzıları kaybolmuştur. Bunlardan bir kısmının Âsım Sönmez Bey'de olduğunu bizzat kendisinden öğrenmiş bulunuyoruz. Eğer verebilirse bu yazılar da tamamlanır.

2 Muhtelif elçiliklerde ve en son Amerika'da büyük elçi olarak bulunan Münir Ertegün Bey.

geliyor. Risâlede mechûl bir kalabalığa hitap çeşnisi, bir de fazla mâlûmât serdetmek külfeti var. Hâlbuki beni anlayan bir dosta gelişigüzel gördüklerimi anlatmaktan hoşlanırım.» diyor. Aynı mektupta bu hâtıraları anlatmaya da başlıyor.

Bu tarz bir mektup da Cevat Bey isimli bir başka dostuna, bir başkası da gazeteci Hüseyin Avni Şanda'ya¹ yazılmış. Keşke Yahyâ Kemâl bu mektupları toplasaymış. Biz ancak elde edebildiklerimizi bu kitaba koyabildik.

İkinci Kısım :

Bu kısım eski gazete ve mecmûalardaki yazılarını ihtivâ etmektedir. Yahyâ Kemâl'in yazı yazdığı, *Peyam*, *Peyâm-ı Edebî*, *Tasvîr-i Efkâr*, *Tevhîd-i Efkâr*, *İleri*, *Hâkimiyet-i Milliye* gibi gazeteler, *İnci*, *Şadırvan*, *Türk Yurdu* gibi mecmûalar tekrar taranmış, toplanan yazılar mevzûlarına, veyâ sütun başlıklarına göre tasnif edilerek sıralanmıştır.

Peyam ve Peyâm-ı Edebî'deki yazıları ekseriyetle, *Çamlar Altında Musâhabe*; *Cidaller*; *Hasbıhaller*, *Hâdisât-ı Edebiye* gibi sütun başlıkları altında toplanan felsefî, fikrî, içtimâî, edebî yazılardır.

Tasvîr ve Tevhid-i Efkâr'daki yazıları, bâzan Bend-i Yevmi (Baş makâle) sütununda, bâzen de gazetenin diğer sütunlarında görülen, ekseriyetle millî-siyâsî görüşlerle yazılmış olanlardır.

Hâkimiyet-i Milliye'deki yazıları ekseriyetle, siyâsî-politik yazılar olup, mühim bir kısmı meclis münâkaşaları, seçim mücâdeleleri, gazeteler veyâ şahıslar arasındaki münâkaşalardır ki, biz bunların cevâbî olanlarını kitaba koymadık.

Mecmûalardaki yazıları ekseriyetle edebî nesir ve şahsî hâtıralar şeklindedir.

Bunların bir kısmında, Yahyâ Kemâl kendi imzâsıyla, bâzılarını da Süleyman Sâdî müstear adıyla, bâzılarını da (xxx) işaretiyle yazmıştır.

1 Gazeteci merhum Avni Bey bu mektubu Hayat Mecmûası'nın 1 Kasım 1962 târîhli sayısında neşretmiş, başka varsa istemek üzere âilesine mürâcaat ettik ise de, devâmını bulmak mümkün olmadı.

Üçüncü Kısım :

Babasına ve bâzı dostlarına yazdığı mektuplardan umum için enteresan olanları ve edebî üslup ve fikir ihtivâ edenleri, bu kısımda topladık. Çok husûsî olan mektupları buraya almadık.

Yahyâ Kemâl külliyyâtının 13. kitabı son olmayacaktır. Bir kısmını buraya alabildiğimiz hitâbet, konferans ve mülâkatları da toplanacaktır ve asıl bütün bu malzeme tamamlandıktan sonra Yahyâ Kemâl'in geniş, şahsiyetini bütün cepheleleriyle ortaya koyan bir biyografisi yazılmalıdır.

Nihad Sâmi Bey'in, Yahyâ Kemâl'in bir satırı bile eksik kalmaması yolundaki arzû ve temennîsi böylece yerine getirilmiş bulunmaktadır.

Kadir bilen kadri bilinir; aynı düşüncede olan Kubbealtı Cemiyeti de, neşrettiği Türkçenin Sırları kitabının 2. baskısından sonra şimdi de (Banarlı'nın Şiir ve Edebiyat Sohbetleri) adlı eserinin tabını bitirmek üzredir.

YAHYÂ KEMÂL'E GAZEL

Bir böyle ses duyulmadı mâzîde, hâlde
Söz beste oldu sâye-i Yahyâ Kemâl'de
Üstâdlık kelâmı güzel söyleyiştir
Lafz olmayınca şî'r görünmez meâlde
Üslûbunun metâneta yok Nâilî'de de
Aşmış fezâ-yı Hâmid'i vüs'-i hayâlde
Şî'rinde başka câzibe, nutkunda başka renk
Bir âlem-î beyan yaratır her makâlde
Üstâd sohbetin bizi dilsîr eder müdam
Başlar bir inşirâh dil-î pür-melâlde
Senden bu bahçeler de sabâ besteler taşır
Senden esinti var nagamât-î leyâlde
Her mısra-î nefisini pür-vecd dinleyen
Yüzlerce bülbül öttü sanır tek nihâlde
Şî'rin mükemmeliyyetin eksiksiz örneği
Tavsîfe yok tüvan kalem-î bî-mecâlde
Yıllarca beklemişti vatan tanrı şâiri
Birden göründü bir dem-i ferhunde-fâlde
Devr-î Kemâl'e şâyet erişseydi eskiler
Ancak olurdu yerleri saff-î niâlde
Şî'rin dehâsıdır yüce Yahyâ Kemâl'imiz
Tektir bugün bu mesned-i câh ü celâlde
Şâir odur ki bence bugün terk-i râh edüp
İsr-î Kemâl'e zevk bulur imtisâlde
Üstâd-ı bî-hemâlîme arz ettiğim gazel
Örnek sayılsa var yeri sihr-î helâlde

1949

Hâlis Erginer

İhtilâl mi ? «İhtilâl-i Şuur» mu ?

Cemil MERİÇ

Ne abuk sabuk lâflar etmiş ihtilâl.
Ama onun için söylenenler daha da abuk
sabuk.

Jacques Bainville

Türk aydını her mevsim bir başka meçhûlün sevdâlısı. Geçen asrın ortalarında ıslâhatçıdır, sonra ihtilâlcı olur, sonra inkılâpçı. Ve târih, 27 Mayıs'dan bu yana yeni bir kahramanın zaferlerine alkış tutar: Devrimci. Artık iki hücreli bir mah-pesteyiz; hücrenin biri devrimcilerin, öteki gericilerin.

Aydın ikiyüz yıldan beri teceddüt peşinde. Bu kara sevdâ-nın «ekânîm-i selâse» si: İhtilâl, inkılâp, devrim. Her üçü de aynı mefhûmun farklı karşılıkları. Mefhum: Révolution.

I

İDEALAR DÜNYÂSINDA

İhtilâlden Önce İhtilâl

Avrupa «idea» lar dünyâsı... Mağaramızın duvarına vuran gölgeler «hakikat» lerimiz.

Rêvolvere lâtince bir mastar. Mânâsı: Geri dönmek. Ama bu mâsum kelime canavarlar doğurmuş zamanla. Révolte da

(isyan), révolution da (ihtilâl) onun çocuğu. Batı dillerine son armağanı revolver¹.

Révolution, önceleri astronomide kullanılmış (1510): Bir gök cisminin yörüngesini tamamlayarak kalkış noktasına dönüşü. Sonra geometriye atlamış: Bir cismin mihreri etrafında dönüşü. Teknolojide: Bir çarkın devri.

Révolution, uzun zaman madde ilimlerinin inhisârında kalmış, yavaş yavaş alanını genişletmiş: Asırların, mevsimlerin birbirini kovalamasına da révolution denmiş. Nihâyet, içtimâî dünyâya taşmış kelime (1559): Fikirlerde, görüşlerde, âdetlerde, ilimlerde, san'atlarda... beklenmedik ve büyük değişmeler.

XVIII. asırda mefhum hâlâ berraklaşmamıştır. «*Kânunların Rûhu*» (1748) «monarşiyle yönetilen ülkelerin târihi iç savaşlarla dolu ama révolution yok; despotizmle yönetilen ülkelerin târihi ise révolutionlarla dolu, iç savaş yok,» diyor. Demek ki Montesquieu için révolution, hükûmet darbesidir sâ-dece.

1789'dan sonra révolution, yalnız yönetimin veya yöneticilerin el değiştirmesi değil, toplum yapısını alt üst eden içtimâî bir sarsıntıdır.

Bu itibarla mefhumun inkişâfını iki merhalede incelemek doğru olur: 1 — 1789'dan önce², 2 — 1789'dan sonra. Birinci dönem, mefhumun târih öncesidir³.

1 **Revolver:** 1835 de amerikalı albay S. Cot tarafından uydurulmuş. Révolution'la aynı kökten gelen ingilizce to revolve (dönmek) fiilinden. (Bk. Paul Robert, Dict. de la Langue Française).

2 **Ya 1776 ?:** 1789, Amerikan Kurtuluş Savaşı'nın hâtırasını gölgelemiştir. İhtilâl denilince akla gelen hep Fransız «İhtilâl-i Kebir»i-dir. 4 Temmuz 1776 bizim için, daha çok A.B.D.'nin bağımsızlık târihidir. Kaldı ki, Avrupa'nın birçok ilim adamları da — Burke'e uyarak — «Bağımsızlık flânının bir révolution değil, Okyanus ötesindeki İngilizlerin İngiltere'dekine benzeyen hakları İngiliz hükûmetinden elde etmek için yaptıkları bir savaş olduğunu» söylerler.

Gerçi aksi kanâatte olan siyâset târihçileri de vardır. Onlara göre: «1776'da ve daha sonraki yıllarda Amerika kıt'asında cereyan eden ve A.B.D.'nin kurulmasına yol açan olay gerçek anlamda «sosyal» bir «devrim»dir.

Mülkiyet ve miras alanlarından başlayarak din hürriyetine kadar birçok müsbet atılımlar yapılmış ve eşitlik sağlanarak, A.B.D.'nin

89'un Yankıları

Batı'nın içtimâî hayâtını kanlı çizgilerle ikiye bölen Büyük İhtilâl, târihin efsâneleştiği, efsânenin târihleştiği⁴ bir herc-ü merc. Révolution o zamandan beri yaşanmış bir gerçektir avrupalı için.

feodal bünyesi değiştirilmiş, ülkenin sosyal, ekonomik ve politik yapısı yeniden düzenlenmiştir.

Amerikan devriminin iki husûsiyeti daha vardır: a — Bir aydınlar kadrosu tarafından yönetilmemiştir; b — Bir sınıf hâkimiyetiyle sona ermemiştir. Yâni bir sınıf hareketinden çok millî bir hareket mâhiyeti taşır.

1776'nın gerçek mânâda bir révolution olup olmadığını münâkâşa etmek bu yazının hudutları dışındadır.

3 Pekiyi, nasıl oluyor da madde ilimlerinde bir tekrarlanış, bir yerinde sayış, yâni, devrî bir hareket ifâde eden révolution, içtimâî dünyâda bir kopuş, bir ilerleyiş, bir mechûle kanatlanış belirtiyor... İzah edelim. Kelimeyi siyâsî bir ıstılah olarak kullanan Yeni-Aristocular'a göre hep devrî bir hareket söz konusudur. Ülkeler dâimî aynı hükûmet şekillerini tekrarlarlar. Başka bir deyişle, sitelerin zaman zaman tercih ettikleri yönetim tarzları vardır. Yâni yeni bir hükûmet şekli icad edemezler. «Hükûmet şekillerinden ilki, tabiî olarak kurulan monarşidir. Monarşi krallığı doğurur. Krallığın bozulmasından istibdat doğar. İstibdâtın sona ermesi ile aristokrasi sahneye çıkar; aristokrasi umûmiyetle oligarşiye inkılâb eder. Topluluk, yöneticilerin adâletsizliklerine son verince demokrasi kurulur. Demokrasinin yozlaşması oklokrasiye zemin hazırlar. İşte hükûmetlerin tâkib ettiği révolution (devrî hareket) budur. Ülkeler hep aynı yoldan geçer, dâimâ hareket noktalarına dönerler».

Görülüyor ki révolution'u ilk kullananlar onu devrî bir hareket olarak düşünmekteydiler. Onlar için, bir kopuş, bir yenileşme söz konusu değildi. Condorcet'nin tenkitleri asırlarca hüküm süren bu anlayışa son verdi. Toplum yerinde saymıyordu, Condorcet'ye göre; sayamazdı da. İçtimâî hayâtın karşı konmaz kânûnu; ilerleyiştii. Hiç bir ülke terk ettiği hükûmet şekline dönemezdi. Amme şuûruna kök salan bu yeni inanç, révolution kelimesinin de kaderini değiştirdi. Ama kelimenin mânâsındaki bu değişiklik filozofların kafasındaki gerçekleşmeden önce içtimâî hayatta kendini göstermişti. Fransız İhtilâli, belli hükûmet şekillerinden herhangi birini tercih için yapılmamıştı. Yeni bir hürriyet anlayışı, yeni bir şuur getiriyordu. Nitekim, 1815 de Fransa tekrar hükümdarlığa dönmek zorunda kalınca bu değişikliğe révolution değil, restauration denilmiştir. (Bkz. B. Haréau in. Dictionnaire Politique, 1860 Pagnerre.)

4 Touchard'ı dinleyelim: «Brumaire'deki hükûmet darbesi, Di-

Ama bu gerçeğin yorumları da, târifleri de başka başka. Kimine göre, «Üçüncü sınıfın kâmil ve nihâi eseri»dir révolution. Zaferle taçlanan bir kavga ve erişilen bir hedeftir. İnsanlığın acıları sona ermiş, imtiyazlar yıkılmış, sınıfsız bir dünyâ kurulmuştur. Kimine göre, bir müjdedir sâdece, bir fecir pırıltısıdır. «Az veyâ çok yakın bir gelecekte lâik bir medeniyetin, tanrısız ve efendisiz bir medeniyetin kuruluşuna yönelen bir ruh hâleti»dir (*Blanqui*). Kimine göre «kiliseye karşı bir savaş»; kimine göre «kilisenin bir zaferi.»

İnsanlığın bütün büyük fetihlerini kahramanların eseri olarak alkışlayan *Carlyle* (1795-1881), Fransız İhtilâli'ni anlatırken, kendi yazdıklarıyla tezada düşer: «İhtilâlin bütün sahanelerinde büyük aktör: Yığın, kütle, halktır. İhtilâli doğuran: Ne krallığın hatâları, ne millet meclisindeki tartışmalar... yirmibeş milyon aç insanın sefâletidir.»

Michelet (1798-1874): «Kânûnun iktidâra geçişi, hukûkun dirilişi, adâletin tepkisi» diyor.

Ama bu coşkun alkışların yanında bedbin fısıltılar da duyuyoruz. Şüphenin, korkunun veyâ kinin fısıltıları. İhtilâle karşı ilk tepki İngilizler'den geldi. Tanınmış bir devlet adamı olan *Burke*'e göre (1729-1797): «Fransız İhtilâli boş bir levha üzerine kurulan hendesi bir inşâ» idi.

Paris filozofları, mânevî dünyâyı yapan ve destekleyen duygulardan, alışkanlıklardan habersizdiler. Onlar için insan, üzerinde deneyler yapılan bir fareydi. Dünyânın bütün devletleri nizamlara bağlıdır, çağların mirâsı olan nizamlara. 89'un başka ihtilâllerden farkı, doktrinlere yâni mücerred bir takım nasslara dayanmasıdır. Avam, devleti nasıl yönetebilir? Liberal *Burke*, eşitliğe inanmaz. «İdâreciler, ihtiraslarını dizginlemeğe alışkın, vazifelerini bilen seçkin bir zümre olmalıdır: Bir

rectoire'a son verir ama, Thermidor'cuların iktidârı sona ermez. İhtilâl târihin malıdır artık.

«XIX. asır boyunca ihtilâl târihleri birbirini kovalar. *Thiers*'in, *Mignet*'in, *L. Blanc*'in, *Buchez*'in, *Lamartine*'in, *Cabet*'in, *Michelet*'in, *Tocqueville*'nin, *Taine*'in, *Jaurès*'in eserleri... ihtilâlin birbirinden farklı, hattâ bâzan birbiriyle çelişen imajlarını sergiler ve ihtilâl etrâfında bir efsâne yaratırlar.»

nevi tabii aristokrasi. Hürriyetler vardır; hürriyet yoktur. İhtilâl tanrının günahları cezâlandırmasıdır» (Reflections on the Revolution in France, 1790).

89'a saldıranlar yalnız yabancılar değil. Rivarol ve Joseph de Maistre gibi ülke dışına kaçan Fransızlar da ihtilâle düşman. *Rivarol* için «İnsan Hakları Beyannâmesi» bir abesler kitabının mukaddemesidir. *Joseph de Maistre*'e sorarsanız ihtilâl: «İsâ ile felsefenin kıyasıya mücâdelesı.» *Saint Martin* ise: «Kıyâmet gününün kısaltılmış bir tasviri» diyor.

89'un daha sonraki düşmanları ya Burke'ü, ya Joseph de Maistre'ı tekrarlayacaklardır.

Demek ki XIX. asırda révolution denilince akla Fransız İhtilâli gelmektedir. Mefhum umûmileşmemiş, mücerretleşmemiştir; ya sevgiyle ya kinle hâlelidir; liberaller için bir fetih, tutucular için bir felâket.

Asrın révolution anlayışını aydınlatmak için anarşistleri de dinlememiz lâzım. Anarşizme göre ihtilâl, halkın sinesinden fıskırır. Ama yığını şuurlandıracak bir avuç azınlığa da ihtiyaç var. Kalabalık tenbeldir; küçüklük duygusu içindedir. Yetiştirilmesi, kamçılanması gerek. Yığını canlandıran düşünceler, her çağda birkaç seçkin insanın kafasında doğmuştur. İhtilâl kendiliğinden kopmalı ve yukarıdan yönetilmemelidir. Öncüler, ihtilâl kasırgası içinde görünmeyen pilotlara benzemelidir. Tek görevleri vardır: Ebelik. *Proudhon*, ihtilâlin ne korkunç bir sarsıntı olduğunu anlatırken şâirleşir: «İhtilâl de kadim Nemesis gibi, hayranlarının fırlattığı çiçek demetlerini çiğneyerek, koruyucularının kanına bulanarak, düşmanlarının cesetlerine basarak karanlık ve karşı konmaz adımlarla ilerler.» Başka bir yerde de şöyle der: «Hırsız gibi gelir ihtilâller, yaklaştıklarını sezersiniz belki ama, nasıl ve ne zaman patlayacaklarını kestiremezsiniz.»

Görüyoruz ki anarşizm de ihtilâlin cihanşümul bir târifini veremiyor. Hep müphemler ülkesindeyiz⁵. Fransız dilinin en

5 Bununla beraber XVIII. asrın sonunda yapılan bir târif çağdaş anlayışa oldukça yakın: İhtilâl «Törelerde, alışkanlıklarda, yaşama şartlarında, menfaatlerde ve mülkiyette... topyekûn bir değişiklik»tir (A. de Lezay Marnesia, 1797)

Bir başka yazarın şu hükmünü de aydınlatıcı bulduk: Özü bakı-

büyük kâmuslarından biri bu tesbitin inkâr kabûl etmez delilidir; okuyalım:

Révolution, bir devletin idâre ve siyâsetinde vukûbulan ânî ve şiddetli değişiklik. Misâl:

Buhranlar devrine ve ihtilâller çağına yaklaşıyoruz. O zaman başınıza neler geleceğini kim kestirebilir. (J. J. Rousseau)

İhtilâllere yol açan hürriyet aşkı değil, çeşitli partilerin ikbal hırsı veyâ huzursuzluğudur. (Condillac)

Yunan târihi bir bakıma mümkün olan bütün ihtilâllerin hü-lâsasıdır. (aynı yazar)

Saray ihtilâli, halkın katılmadığı, bir sarayın içinde kalan ihtilâl.

Mutlak mânâda bir ülkede vukûbulan en büyük ihtilâl: İngiltere için 1688, İsveç için 1772, Fransa için 1789 ihtilâlleri.» (E. Littré. Dict. de la Langue Française)

Sosyalizmin İhtilâl Anlayışı

Geçen asrın burjuva yazarları için ihtilâlin iktisâdî bir yönü yoktur. 89, doğuştan gelen imtiyazlara son vermiştir. Çağımızın ihtilâl anlayışı ise, iktisâdî âmillere üzerinde durur. İki zihniyet arasındaki bu başkalık sosyalizmin eseridir. Demek ki révolution mefhumunun gelişmesini incelerken sosyalizmin bu konudaki tahlillerini de dikkate almak zorundayız.

Önce Babeuf'ü (1760-1797) dinleyelim. Komünizmin piri sayılan bu coşkun ihtilâlcîye göre:

89, patricilerle plepler, zenginlerle fakirler arasında bir savaştır. Yöneticiler bir sınıf kavgası gütmektedirler. Sosyal ihtilâl ile tamamlanmayan siyâsî ihtilâl ha olmuş, ha olmamış. Fransız İhtilâli çok daha büyük, çok daha köklü ve ihtilâllerin sonuncusu olacak bir ihtilâlin müjdecisidir, sâdece ⁶.

mından ihtilâl iktidârın el değiştirmesidir; iktidar devleti koruma gücünü veyâ kendi kendini korumak cesâretini kaybetmişse ihtilâl kopar». (Mallet du Pan, 1794)

6 Fourier (1772-1837) ihtilâlden hoşlanmaz, barışçı bir içtimâî tekâmül nazariyesinin kurucusudur. Şiddetten nefret eder. Ona göre, ihtilâl vaidlerini gerçekleştirmemiştir. 1789 filozofların açtığı ihtilâl volkanının ilk indifâdır. Filozoflar insanlığı hürriyete kavuşturacaklardı; ülkeyi muhbirler ve darağaçlarıyla doldurdular.

Saint-Simon (1760-1825), Fransız İhtilâlini hem bir sosyolog, hem de bir târihçi olarak inceler. XVIII. asır Avrupa toplumlarının kaderinde bir dönüm noktası, üstâda göre... Komünler o târihte hürriyete kavuşmağa başlar: Halk, feodal baskının dışındadır artık. Kendi başına gelişecek, kendi çıkarları için dinedecektir. Gerçekleştireceği hedefler, kendi hedefleri.

Üçüncü sınıf târih sahnesindedir. Çatışma asırlarca sürer ama sahne arkasında... mânevî otoriteye açılan savaş zafere ulaştıktan sonradır ki, yeni bir kavga başlar: Dünyevî kuvvete karşı kavga. XVIII. asırda hücum bütün cephelere yayılır. Tahtla mihrap birlikte sarsılır... Eskiyle yeni bir arada yaşayamazdı, der *Saint-Simon*: Eskinin amacı fetihtir, yeninin üretim. Birinin bayrağı nass (dogma) idi, ötekinin akıl. İster istemez çatışacaklardı. Fransız İhtilâli 600 yıl önce başlayan oyunun son perdesi; târihin çökmeye mahkûm ettiği müesseseleri yerle bir eden zelzele.

Şimdi de *Marx*'ın ihtilâl anlayışına bir göz atalım: «Maddî üretim güçleri, gelişmelerinin belli bir anında mevcut üretim münâsebetleriyle, yâhut, onların hukûkî ifâdesi olan mülkiyet münâsebetleriyle çatışırlar. Üretici güçlerin birer gelişme kalıbı olan bu münâsebetler, üretici güçlerin inkişâfını kösteklemeye başlar. O zaman bir içtimâî ihtilâller dönemine girilir.»

Temel, alt yapıdır; alt yapıdaki değişiklikler ister istemez üst yapıyı da etkiler. Ne var ki, çok kere alt yapıdaki sarsıntılarla üst yapıdakiler arasında uzun bir fâsıla vardır.

Bütün ihtilâller içtimâî birer ihtilâldir. Hepsi de içtimâî münâsebetlerde bir değişiklikle başlar. Yalnız târihteki ihtilâllerden bâzıları kısmidir, yâni insanın içtimâî münâsebetlerini baştan başa değiştirmez, bir sınıfın hâkimiyeti yerine başka bir sınıfın hâkimiyetini geçirir sâdece. İnsanlar arasındaki ayrılık sona ermez. Burjuvazinin yaptığı ihtilâller hep böyle olmuştur, topyekûn ihtilâl, proleteryanın ihtilâli olacaktır.

Jaurès'in ihtilâl anlayışı da *Marx*'ınkinin bir uzantısı: «Fransız İhtilâli, dolaylı olarak, proleteryanın iktidâra geçişini hazırlamış, sosyalizmin iki temel şartını gerçekleştirmiştir: Demokrasi ve kapitalizm. Ama asıl hüviyeti, burjuva sınıfının siyâsî iktidârını sağlamış olmak.»

Çağımıza Gelinece

Asrın başlarında sosyalizmin ihtilâl anlayışı henüz yaygınlaşmamıştır. İkinci Enternasyonal ihtilâlden çok, tekâmüle inanır. *Bernstein*'e göre, sosyalizmin zaferi için proleter diktatörlüğüne ihtiyaç yoktur. Bununla beraber, Birinci Dünyâ Savaşı'ndan önceki yıllarda şiddet, târihin başlıca terakki âmili olarak göklere çıkarılır. *Sorel*'in «*Şiddet Üzerine Düşünceler*»i bu temâyülün ana belgelerinden biri.

1908'de yayınlanan «*İhtilâller Üzerine Deneme*» ihtilâli şöyle târif eder: «İhtilâl toplumun yapısında zor yoluyla gerçekleştirilen veyâ gerçekleştirilmek istenen değişiklikler.» Demek ki teşebbüs hâlinde kalan ihtilâllerle, başarıya ulaşmış ihtilâlleri birbirinden ayırmak gerek... ama her ikisinde de ortak bir unsur vardır;

İhtilâlin Ayırıcı Vafını Yapan Unsur: Cebir Unsûru

Yâni toplum yapısına karşı yöneltlen bir zorlama. Bu zorlayış kurulu düzeni hedef alan bir takım eylemlerde kendini gösterir. Şiddet eylemlerine girişenler ya fertlerdir ya ihtilâlciler topluluklar, ya şehir halkı, yâhut silâhlı kuvvetler veyâ belli şefler etrâfında toplanan örgütlenmiş zümreler.

«Bu itibarla ihtilâllerin tahlilini yaparken önce eylemleri sonra fert veyâ toplulukları incelemek lâzım.» (*Arthur Bauer*)

Derinlere inmeyen bir tahlil. Milletler Arası Sosyoloji Enstitüsü'nün armağanına lâyük görülen bu eser, burjuva geleneğini devâm ettirir; ne iktisâdî sınıflardan söz eder, ne mülkiyet düzenindeki değişikliklerden.

1912'lerde yayımlanan *Sosyalist Ansiklopedisi* (cilt II)'nin târifleri de XIX. asır anlayışına oldukça sâdiktır:

«İhtilâl köklü ve dipten doruğa bir düzen, bir idâre, bir ruh değişikliğidir. Beşerî ve içtimâî bir kurtuluş hareketidir. İhtilâl, ömrünü tamamlamış içtimâî ve siyâsî bir düzenin temelden yok edilmesi. Topyekûn bir değişmedir; yıkar ve yeniden kurar. Tabiatte fırtınadan kaçmak nasıl kâbil değilse, içtimâî hayatta da ihtilâlleri önlemek öyle imkânsız. İhtilâl bir felsefe, bir dünyâ görüşüne dayanmak zorundadır.»

Unutulmasın ki bütün bu târiflerin dayandığı örnek 1789 burjuva ihtilâlidir. 1917 Rus İhtilâli henüz gerçekleşmemiştir. Denilebilir ki 17'ye kadar Avrupa'da hâkim olan ihtilâl anlayışı geçen asırdakinin biraz daha gelişmiş bir tekrârından ibârettir. 1917'lerin ihtilâl mefhûmuna getirdiği yenilikleri anlamak için «Devlet ve İhtilâl»i okumalıyız.

Lenin, ihtilâlin daha çok siyâsî yönü üzerinde durur. Başka bir deyişle Marx ve Engels ihtilâli târif ederken uzun vâdeli bir tahlil yapmışlar, bu içtimâî hâdisenin mücerret bir formülünü vermeğe çalışmışlardır. *Lenin*'de ise ihtilâl iktidar mes'elesi olarak görülmektedir. Yâni *Lenin* ihtilâlin kısa vâdeli bir analizini yapar ve dolayısıyla üst yapıyı öne çıkarır.

Burjuva devrimleriyle sosyalist devrim arasındaki başlıca fark şudur: Burjuva devriminde alt yapıdaki değişiklikler devlet yapısına sonradan yansımışlardır. Sosyalist devrim için öncelikle iktidârın ele geçirilmesi gereklidir.

Her iki devrimde de iktidar başlangıçta belirli bir ittifâkın elindedir. Yalnız burjuvazinin devlet düzeyindeki müttefiki aristokrasidir. Bu ittifak düşmanca bir ittifaktır ve burjuvazi güçlendiği nisbette aristokrasiyi devletten uzaklaştırır. İşçi sınıfı ise iktidâra köylülerle ittifak kurarak gelmektedir. Yâni iki sınıf, ortak düşmana karşı iktidâra birlikte yürümektedir. Dolayısıyla ittifaklarında düşmanca bir çelişki yoktur.

Lenin: «Sömürülen sınıflar eski düzeni istemedikleri ve egemen sınıflar eski düzeni sürdüremedikleri zaman — ancak o zaman — devrim zafere ulaşır» diyor. Şu hâlde devrim, ekonomik düzeyde başgösteren gelişmelerin yardımıyla politik düzeyde gerçekleşir. Öncelikle politik iktidâra elkonması lâzım.

1917'den sonra kaleme alınan eserlerde ister istemez Marx'la *Lenin*'in görüşlerine de yer verilecekti. Meselâ, 1922-1924 yılları arası Sorbonne'da Fransız İhtilâli Târihi okutan *Mathiez*, ihtilâlin târifini şöyle yapıyor:

«Hakîkî ihtilâller, yâni hükûmet şekilleriyle iş başındakileri değiştirmekle kalmayıp, müesseselere yeni bir biçim veren ve mülkiyete el değiştirenler, beklenmedik bâzı hâdiselerin tesiriyle gün ışığına çıkmadan önce uzun zaman toprak altında yol alır. Nitekim karşı konmaz birdenbireliğiyle, hem yaratıcı-

larını, hem kendisinden faydalananları, hem kurbanlarını şaşırtan Fransız İhtilâli de yüz yılı aşan bir süre içinde olgunlaştı. Gerçeklerle kânunlar, müesseselerle âdetler, lâfızla ruh arasındaki uçurum gün geçtikçe büyüyordu; bu uçurumdan doğdu ihtilâl.»

Demek ki Mathiez'e göre hakikî ihtilâller mülkiyete el değiştirenlerdi, iktisâdî bir düzen değişikliği de söz konusuydu ihtilâlde.

Sosyolog Aron, o zamana kadar yapılan bütün ihtilâl târiflerini yetersiz bulur. Evet, sosyoloji dilinde ihtilâl bir iktidârın yerine, birdenbire zor kullanarak başka bir iktidârın geçmesidir. Peki, o zaman sanâyi ihtilâlinden nasıl söz edeceğiz? Nasyonal sosyalizmin iktidâra geçişi kânun çerçevesinde olmuştur; şiddeti hükûmet emretmiştir. Geçişteki meşrûiyete rağmen hükûmet erkânında vukûbulan tahavvüllerin âniliğine, müesseselerin üslûbuna bakarak ihtilâlden söz edebilir miyiz? Belki evet, belki hayır. Târifler doğru veyâ yanlıştır diye vasıflandırılmaz. Faydalı ve yerindedirler... o kadar. İhtilâlin ezeli bir özü yoktur. Bizce hükûmet darbesi tâbirini, ya iktidârı elinde bulunduranların kânunsuz olarak gerçekleştirdikleri bir anayasa değişikliği, yâhut da devletin silahlı bir topluluk tarafından ele geçirilmesi için kullanmak yerinde olur. Bu elkoyuş, başka bir içtimâî sınıfın iktidâra yükselmesiyle veyâ bir rejim değişikliği ile neticelenirse, ihtilâl adını alır.

Aron, çağının Fransa'sını, salgın bir hastalık gibi istilâ eden ihtilâlcilik sevdâsıyla alay eder. İhtilâller çağı sona ermiştir artık; şimdi imparatorluklar çağındayız. Ülkenin aydınlarına seslenir; «Politikaya merak ediyorsanız, yalnız Marx'ı değil, Makyavel'i de okumalısınız⁷.»

Asrımızın târih ve siyâset dünyâsında yaptığımız bu kısa yolculuğu kâmuslarla tamamlayalım. Önce *Paul Robert*'in 6 ciltlik büyük lûgatı (1963): «İhtilâl, ayaklanan toplumun bir kısmı iktidâra geçip de toplumda siyâsî, iktisâdî, içtimâî, büyük değişiklikler vukû bulduğu zaman cereyan eden târihî hâdiselerin bütünü. İhtilâli, isyandan ayıran ehemmiyeti ve ne-

7 Aydınlarımızdaki devrim sevdâsının kaynağını merak edenler Aron'un kitabına başvursunlar: «L'opium des Intellectuels»

ticesidir; reformdan ayıran birdenbireliği ve zora başvurma-sı»dır.

Sonra bir heyet tarafından kaleme alınan, (*Dict. Rationel* 1964): «İhtilâl içtimâî bir topluluk içinde ortaya çıkan ve alışılmış değerlerin yerine yenilerini geçiren ânî değişme. Umûmiyetle o zamâna kadar ezilen ve daha sonra iktidâra geçecek olan içtimâî bir sınıfın kurtuluşuyla başlar. Örnek 1789 Fransız İhtilâli, 1917 Rus İhtilâli veyâ günümüzde sömürgecilige karşı ayaklanan, Afrika ve Asya ülkelerinde görülen büyük değişiklikler.

Her ihtilâl, uzun bir hazırlanışı tâkib eder (çok defâ şuurlu altı bir hazırlanış). Ama birdenbire patlak verir ve kazanılmış bir takım hakları yok eder.

Bâzan — az veyâ çok — sert bâzı değişmelere (meselâ iş başındakilerin değiştirilmesi veyâ müesseselerin ihyâsı gibi) de ihtilâl adı verilir ki, yanlıştır. Nitekim, içtimâî bünyeye dokunmayan herhangi bir tehavvül, derin de olsa, ihtilâl ismine lâ-yık değildir. Meselâ dinî hareketler; bunlara reform demek daha doğru olur. Meselâ kültür alanındaki büyük yenileşmeler, XVI. asırda Batı Avrupa'daki Rönesans gibi, XVIII. asırda Almanya'daki Aufklärung v.s.» (*Henri Lèvy-Bruhl*)

Nihâyet Amerika'da yayımlanan *İçtimâî İlimler Ansiklopedisi*: «İhtilâl, dâimâ bir çatışmanın sonucudur. Çatışma millî gelirden aslan payı alan hâkim sınıf ile, üretimi yapan ve yoksulluk içinde yaşayan aşağı sınıf arasındadır. İhtilâl, içtimâî organizasyonun şiddetli ve derin bir değişikliğe uğramasından ibâret değildir. Sınıflar arasında esaslı bir yer değiştirir. Bu tehavvül sayesinde mutlu azınlığın hâkimiyeti sona erer ve ezilen sınıf — siyâsî baskıyla desteklenen — iktisâdî sömürden kurtulur. Burjuva ihtilâlleri (en mükemmel örneği 1789 İhtilâli), burjuvazinin içtimâî kurtuluşudur. Feodal korporatif rejimin yıkılışı ve yerine kapitalist bir içtimâî düzenin geçmesidir. Sosyalist ihtilâlde proleterya yönetici sınıf mevkiine yükselir ve üretim vâsıtalarını sosyalleştirmek sûretiyle kapitalizmi tahrir eder.» (*Alfred Meusel*)

Evet, târifler gerçeği kucaklamıyor. Biri; katı, donuk, sınırlı. Öteki hayâtın kendisi; çılgın, hür, seyyal. Her içtimâî

sınıfın révolution anlayışı başka. Révolution, tasfiye edilen veyâ tasfiye edilmekten korkan sınıflar için felâkettir. Tasfiyeyi yapan veyâ yapmayı düşünen topluluklar için, kurtuluş.

Révolution'la ona çok yakın bir mefhum olan reforme'u birbirinden ayırmamak aydınlarımızı «ihtilâl-i şuûr»a uğrattıyor. Hegel terminolojisiyle konuşmak lâzım gelirse, révolution keyfi (qualitatif), reforme ise kemmi (quantitatif) bir değişmedir. Birincisi bir atlayıştır; ikincisi bir devâm ediş. Reforme, teferruâta âit tâdildir, herhangi bir yolsuzluğun gidebilmesi gibi. Bir düzeltmedir; onarır ve sağlamlaştırır.

II

GÖLGELER DÜNYÂSINDA

Bir Kelimenin Sefâlet ve İhtişâmı

Nizâma perestiş eden bir ülke, nizâmın tahribi olan révolution'u anlayabilir miydi? Evet, Fransa ihtilâl kasırgasıyla çalkalanırken, biz de uçurumun kenarındaydık. İctimâî yapı, yer yer çatlamış, kânûn-ı kadim unutulmağa yüz tutmuştu; ama sütunlar hâlâ ayaktaydılar ve temel bir çok sarsıntılara karşı koyacak kadar sağlamdı. Saltanatı alaşağı etmek kimsenin aklından geçmiyordu. İsyanların âşinâsıydık. Salnâmelerimiz kanla yazılmıştı, zaman zaman. Ama, fitne ve fesat da saman alevi gibi parlayıp sönen birer yangın başlangıcıydılar. Révolution cihan-şumûl bir herc ü mercedi. Hudutları belli olmayan bu hâileyi, hudutları belli olmayan bir kelime ifâde edebilirdi; sevimsiz, hâin, mûsikisiz bir kelime: İhtilâl. Bu meş'um lâfzın dilimize ne zaman girdiğini bilmiyoruz⁸.

8 Araplar révolution karşılığı olarak «savre» yi kullanırlar. İhtilâl arapçada bozukluk, karışıklık belirten bir kelimedir. Daha çok müşahhas bir mânâ taşır. Kâmus tercemesine göre: «kökü, hal (sirke): sıranın sirke olması... düşmanı mızrağa dirmek. Gövdenin eti eriyip perişan olması». Mütercim Asım ihtilâli kitabına almamış. Demek ki Osmanlı, ihtilâl kelimesini arapçadaki müşahhaslıktan uzaklaştırmış; ona daha umûmî, daha müphem, daha mücerret bir anlam kazandırmıştır. İki dil, iki kültür arasındaki inkişaf farkı.

Türkçenin ilk lûgatı olan «*Müntehâbât-ı Lûgât-ı Osmâniye*»ye (Redhouse, 1853) alınmamış ihtilâl. «*Kâmûs-ı Osmâni*» de (Selâhî, 1897) şu izâhatı buluyoruz: «Bozukluk, intizamsızlık. *İhtilâl-i umur*: İşlerin bozukluğu.»

«*Büyük Türk Lûgatı*» (Hüseyin Kâzım Kadri, 1928) kelimelerin arapçadaki mânâlarını da tekrarlıyor: «*İhtilâl*: Hâlel vermek, sakatlamak, hukûka riâyet etmemek. Şıra sirkeye dönmek, ekşimek, bozukluk, karışıklık, intizamsızlık, fesat, fitne, isyan. *İhtilâl-i şuur*: *Delilik*». Aynı eser anarşiyi meslek-i ihtilâliyun ile karşılamaktadır.

Yeni Lûgat'ın (A. Yeğin, 1968) bu izahlara ilâvesi şu: «Ayaklanma, devlete isyan, şerre çalışmak.»

Şahâdetleri çoğaltmağa lüzum yok. Osmanlı için ihtilâl, madde dünyâsında bir yozlaşma, bir soysuzlaşma... içtimâî âlemde ise bir fitne, fesat belirtmektedir. Çağdaş bir ıstılahla karşılamak istersek: Anarşi.

Şimdi de fransızca-türkçe lûgatlara geçelim. Révolution'u ihtilâl ile karşılayan ilk eser «*Lehçet'ül-lûgat*» Rhasis, 1828, St. Petersburg). Yazar, ihtilâlin dilimizdeki mânâsını biliyor muydu; yoksa kelimeye osmanlıca neşriyatta rasladığı için aynen mi aktarmıştı? Meçhul. Unutulmasın ki, kitabın kaleme alındığı yıllarda Fransa'da krallık hüküm sürüyordu: Onuncu Charles'ın imtiyazları diriltmeğe çalışan krallığı.

Bianchi de «*Révolution Française*» i «*Fransız İhtilâli*» diye karşılıyor. Sözlük 1846 da yayımlanmıştı. Müsteşrikin révolution'a karşı büyük bir muhabbet beslediğini sanmıyoruz. Kitabın daha çok ülkemizde dolaşan yabancı bezirgânlar ve politikacılar için yazıldığı düşünülürse, neden révolution'a daha sevimli bir karşılık bulmağa çalışmadığı kolayca anlaşılır.

Hançeri'nin büyük lûgatında (Dict. Française - Arabe - Persan et Turc, 1840-41) révolution, ihtilâl değil «tekallüp, inkılâp, tebeddül»dür. Eflak voyvadası akademi sözlüğünün 1798 baskısını kaynak olarak kullanıyordu. 1798'de révolution büyüsunü kaybetmemişti henüz. Yazar, arapçayı da osmanlıca'yı da çok iyi biliyordu. İhtilâli kullanmayışını bu iki sâike bağlayabilir miyiz? Belki. Dikkat edilmesi gereken şu: Révo-

lution, ilk defâ olarak Hançeri tarafından inkılâp'la karşılanmıştır.

89 ve Osmanlı Aydınları

İhtilâl, siyâsî lehçemize 89'dan sonra giren bir kelime. Fransa'daki hâileyi uzaktan seyreden cedlerimiz yarı şaşkın, yarı sevinçlidirler.

Üçüncü Selim'in sır kâtibi *Ahmed Efendi* Ruznâmesi'nde (10 Ocak 1792) şöyle yazar: «Hemen hazreti Hak, frânçe ihtilâlini misâl-i maraz-ı firenk, hâin-i Devlet-i Aliye olanlara dahî sırâyet ettürüb ve çok zaman birbirlerine düşürüb Devlet-i Aliye'ye hayırlı neticeler müyesser eyleye âmin.» Görülüyor ki ihtilâlin tedâi ettirdiği ilk mefhum yine Fransız menşe'li olan firengi hastalığı. Bu benzetmeyi sonraki Osmanlı yazarlarında da aynen bulacağız.

Reis-ül küttab *Atıf Efendi*, bu içtimâî beliyye karşısında enderun kâtibinden altı yıl sonra (1798) bir lâyiha kaleme alır. Osmanlı devlet adamına göre, ihtilâl bir fitne ve fesat ateşidir. Birkaç yıl evvel Fransa'da patlak vermiş; dört bir yana kötülük kıvılcımları saçmıştır. Ama çoktandır körüklenen bir yangın bu. «Voltaire ve Rousseau denmekle mâruf ve meşhur olan zındıkların» ve «onlar misillû dehrîlerin hâşâ sümme hâşâ» Allâh'a ve peygamberlere dil uzatmak, her türlü mukaddesâtı yoketmek, müsâvât ve cumhûriyeti ilân eylemek için karaladıkları eserler çoluk-çocuk arasında rağbet bulmuş; dinsizlik ve fesat, firengi illeti gibi yayılmış... *Atıf Efendi* bu meş'um ateşi körükleyenleri «gürûh-ı mekruh», «mülhid mel'unlar», «fesat erbâbı» sıfatlarıyla damgalar. «İnsan Hakları Beyannâmesi» ise bir «beyannâme-i tuğyan-meâl»dir...

Cevdet Paşa da ihtilâllere kuşku ile bakar: «İhtilâl çıkarmak, bir selin önünü açmak gibidir. Bir kerre açıldı mı, tabîî hızı kesilmedikçe durmaz ve açanlar sed ve bendine kâdir olamaz. Ve yalnız karşı gelenleri götürmeyib ona yol verenleri dahî berâber gark ve telef eyler.» ... «Ne gariptir ki Fransızlar'ın ihtilâl çıkarmaktan meramları istiklâl ve hürriyet ve müsâvât ve serbesiyet istihsâli iken, onun yerine ehl-i ırz üze-

rine erâzilin hükûmet-i mutlakası ve suçsuz adam katletmek gibi cinâyetlerin icrâsı kâide olmuştur.»

Bununla berâber, Fransız İhtilâlî'nin en kâmil ve — aşağı yukarı — en tarafsız izâhını Târih-i Cevdet de buluyoruz. Paşa, Avrupa'yı kucaklayan o büyük sarsıntının içtimâi sebeplerini derin bir sezîşle anlayan ve anlatan ilk — ve belki de son — târihçimizdir, (Bk. Târih-i Cevdet, cilt 6).

Révolution'un Yeni Bir Karşılığı

Zamanla révolution, aydınlarımız için sevimli bir mefhum olur. Meçhûlün, tehlikenin câzibesi. İhtilâl kelimesi bâzı yazarları tedirgin etmeğe başlar: Yarı şuurlu bir tedirginlik. İhtilâlin yanında yeni bir karşılığa yer verilir: İnkılâp. İhtilâl ile inkılâp yakın zamanlara kadar siyamlı ikizler gibi birlikte yasarlar.

Şimdi de inkılâbı tanıyalım. Kökü «*kalb*: Bir nesneyi geriye söndürmek. *Taklîp*: Bir nesneyi cihetinden geri döndürmek.» Kâmus tercümesinde inkılâp yok. *Büyük Türk Lûgatı* inkılâbı: Başka şekle ve tarza girmek, değişmek, diye târif ediyor.

«*Yeni Lûgat*» bu mânâlara şunları da ekliyor: «Başka türlü olmak. Altüst olmak.»

Hançeri'de révolution'u karşılayan bu kelimenin de garip bir kaderi var. Filhakika, «İnkılâb»ı geniş bir okuyucu kütlesine tanıtan *Ahmed Midhat Efendi* olmuştur. Efendiye göre, Abdülhamid devri bir inkılâplar devridir. «Târih medeniyetin tercüme-i hâli»dir. Bu inkılâp devri ise «târih-i Osmânî'nin en mühim ve azametli bir sayfası»dır. Yazar, ilerde belirecek bâzı rivâyetleri önlemek için çağının «vukûat ve inkılâbât-ı azîme»sini ebedileştirmek ister. Eser için en uygun başlık Üss-i İnkılâp'tır.

Abdülhamid'i göklere çıkaran bir kitabın, Abdülhamid düşmanları tarafından muhabbetle selâmlanması beklenemezdi. Üss-i İnkılâp «hürriyetçi» aydınların hücûmuna uğradı; ama, inkılâp Abdülhamid devrini tesciye eden bir kelime olmaktan çıkarak, hürriyetçi aydınların bayrağı oldu.

Mizancı Murad'dan Necip Fazıl'a kadar bütün yazarlarımız *révolution* karşılığı olarak bâzan ihtilâli, bâzan inkılâbı kullanırlar. Herkesin anladığı ihtilâl kendine göredir; yâni meşhur mısraî tersine çevirerek söylersek: «Cümlelerin rivâyeti bir, lâkin maksûdu başka.»

Murad Bey (1853-1914) İkinci Meşrûtiyet aydınlarına ihtilâl sevgisini aşıl原因an ilk yazar. Târih-i Umûmî'sinde (1889) *İnkılâb-ı Kebir* adını verdiği Fransız İhtilâli'ne 127 sahife ayırır⁹. Mülkiyedeki derslerine gelince, *Rıza Tevfik*'i dinleyelim:

«Bize Murad Bey târih dersi verir ve hiç kimseden sakınmayarak Fransız İhtilâli'ni dahi kemâl-i belâgatla anlatırdı.» (İbnü'l Emin Mahmut Kemâl, *Son Asır Türk Şâirleri*, s. 516).

Bir başka mülkiyeliye göre: (*Mehmed Ali Aynî*) «Bu takrirler talebeler üzerinde öyle tesirli oluyordu ki, teneffüslerde ihtilâl sahnelerini, ihtilâlcilerin rollerini benimseyerek, canlı tablolar hâline getiriyorlardı». (Canlı Târihler, II, s. 7)

Murad Bey'in telkinleriyle İnkılâb-ı Kebir'e hayranlık duyanlar arasında *Ali Kemâl*'i de zikretmeliyiz. İkdam başyazarı 1913 de kaleme aldığı oldukça ciddi bir araştırmayı *Ricâl-i İhtilâl* adıyla yayımlar. Medhaldeki hükümler kitabın hülâsası mâhiyetinde. Okuyalım: «Fransa İhtilâl-i Kebir'i bir ummandır ki insana hem hayret, hem dehşet verir. Bir mütefekkir için, bu inkılâbın o müheyyiç safhalarını temâşâ etmek gibi zevk tasavvur olunmaz. O cûş u hurûşun ilk alâimini idrâk eden Alman şâiri-i âzamı: «Târih-i âlemde yeni bir devir açılıyor» derken büyük bir hakikat söylemiştir. Filhakıka İnkılâb-ı Kebir'in Fransa'ya değil bütün âleme siyâsî, içtimâî, hattâ iktisâdî tesiri azim oldu; azimdir; hâlâ dâimdir. Bu tesir esâsen iki düsturla hülâsa olunabilir: Evvelâ müsâvât-ı hukûk, sâniyen hâkimiyet-i millîye... bu inkılâp öyle bir devre-i hârîka, bir kütleyi kâmile eder ki bir milletin târihine min haysel mecmû şeref verir, nâkise vermez.»

9 Akçura: «Fransızca bilmeyen Osmanlı Türk münevverlerin Fransız İhtilâli'ni öğretmek ve sevdirmekte bu kitabın mühim bir tesiri olmuştur... maamafih Murad Bey Fransa İhtilâli'nda demokrat ve cumhûriyetçilerealeyhtardır. Bunları «şımarık ihtilâlciler» ve reislerini de «hunrızler» diye tavsîf eder» diyor (Birinci Târih Kongresi, s. 595).

Âtıf Efendi'nin ihtilâl anlayışından ne kadar uzaklardayız. İkinci Meşrûtiyet'ten sonra kaleme alınan umûmî târihler baştan başa fransızcadan çevirilmişir. 1789, Cumhûriyet Fransası için insanlığın medeniyet şehráhıdır. Bu telkinlerle yetişen nesiller nasıl olur da inkılâp mefhûmuna gönül vermeyebilirlerdi? Filhakika inkılâp cumhûriyetten sonra dilimizin en füsunkâr kelimelerinden biridir artık. Ama bu yeni kelimenin büyüğü eski rakibini de unutturmuş değildir. Meselâ, yıllarca mekteplerimizde okutulan *bir târih kitabında* (T.T.T. Cemiyeti, 1933, II) şu satırlar var: «Fransız inkılâbına takaddüm eden İngiliz ihtilâli başka memleketlere sirâyeti itibâriyle o kadar büyük bir ehemmiyeti hâiz olmadığı için, Fransa inkılâbı bu devreye başlangıç olarak kabûl olunur»... «XIX. ve XX. asırlarda birçok ihtilâller olmuştur. Bu ihtilâllerin hemen hepsi XVIII. asır sonunda vukûa gelen Fransız İhtilâli'nin tâkib ettiği istikâmetlere müteveccihdir». (s. 212)

1939 da yayımlanan *Tanzimat* isimli kocaman kitapta «Révolution Française», hem «Fransız İhtilâli», hem «Büyük İnkılâp»tır. Ali Suâvî gibi bir akıl hastası, kimine göre «sarıklı ihtilâlcî» (*Mithat Cemal*), kimine göre «baş veren inkılâpçı»dır (*Falih Fıfki*). Peyâmî Safâ'nın «Türk inkılâbı» olarak çerçevelediği ıslâhat hareketleri, Sabahattin Selek için «Anadolu ihtilâli»dir. Yalnız Sabahattin Selek için mi? Medenî kânûnunun mâcîp sebepler lâyihasında «Türk ihtilâli»nden söz edilir. Gerçi Mustafa Kemâl inkılâp kelimesini kullanır, ama târif ettiği inkılâp, ihtilâlden başka birşey değildir: «İnkılâp: 1 — Mevcut köhne müesseseleri zorla değiştirmektir. 2 — Türk milletinin son asırlarda geri bırakılmış olan müesseseleri yıkarak yerlerine milletin en yüksek medenî icaplara göre ilerlemesini sağlayacak yeni müesseseler koymuş olmaktadır.» (Prof. A. İnan — Atatürk Hakkında Hâtıralar ve Belgeler, 268). «Kan ile yapılan inkılâplar daha muhkem olur...» Paşaya göre... Kansız inkılâp ebedileştirilemez.» (Söylev ve Demeçler, c. II, 1923)

İhtilâl mi? İnkılâp mı?

Demek ki Murad Bey'den başlayarak tanınmış bütün Türk yazarları, ihtilâl ile inkılâp arasında ayrılık gözetmemektedir-

ler. Gerçi İkinci Meşrûtiyet'ten sonra inkılâp daha sık arz-î endâm etmektedir. Ali Reşat, Engelhardt tercümesinde (Türkiye ve Tanzimat) ihtilâl yerine inkılâb'ı tercih etmiş, Celâl Nuri 1926 da kaleme aldığı kitaba «Türk İnkılâbı» adını vermiştir. Gerçi Cumhûriyet Türkiye'sinin resmî neşriyatında kabûl edilen kelime inkılâptır ama, tekrar ediyoruz, inkılâbın ifâde ettiği mânâ ihtilâldir. Ve ihtilâl âşıkları kelimelerine büyük bir taassupla bağlıdırlar. Meselâ: *Mahmud Esad Bozkurt*. Cumhurbaşkanı'nın emriyle «Türk İnkılâbı Târîhi Enstitüsü»nde Türk inkılâp târihi okutan eski adliye vekili, derslerine Atatürk ihtilâli adını verir. Zîrâ, inkılâp kelimesi yanlıştır, Bozkurt'a göre. «İhtilâl, bir şeyin esâsından değişerek, yerine yepyenisinin konulmasıdır... inkılâp ise, bir şeyin aslını muhâfaza ederek başka bir kalıba girmesi, başka bir hâle geçmesidir.» Türk ihtilâli, bin yılı aşkın bir devri bütün müesseseleriyle, fikriyatıyla yere vurarak, yerine yepyenilerini koymuştur. Şu hâlde bir inkılâp değil, bir ihtilâl karşısındayız.» Ve hatip bu hakikat uğruna yalnız resmî mehâfilin değil, «ezeli ve ebedî şef»in de irâdesine karşı koymaktan çekinmez. Ne celâdet değil mi?

Bahtsızlığa bakın ki, Bozkurt'un derslerinden feyz almayan bâzı aydınlar, inkılâbı başka türlü anlamaktadırlar. «Müşâdeme-i efkârdan bârika-i hakikat doğar» diyeceksiniz. Acaaba öyle mi?

Osman Turan, Avrupa'daki içtimâî sarsıntıları ihtilâl olarak adlandırır. O'na göre Batı, iki ihtilâle sahne olmuştur: Birincisinde şehirli sınıfı (krallara ve asilzâdelere), ikincisinde işçi sınıfı (mevcut nizâmın mümessili olan burjuvaziye ve hükûmetlere karşı) ayaklanmıştı.

Çağdaş Batı'nın ihtilâl anlayışına oldukça yakın bulduğumuz bu tesbitin küçük bir kusûru vardır: Marksizme dayanması. Başka bir deyişle XIX. asırda ihtilâl olarak vasıflandırılan 1688, 1772, 1830, 1848... gibi büyük içtimâî hareketler saf dışı bırakılmıştır, ama, bu telakkî de geniş bir kabûle mazhar olan her telakkî gibi saygıya layıktır.

Osman Turan devâm ediyor: «Türkiye'de ise Avrupa medeniyetini nakl ile girilen yeni nizam teşebbüsleri hep pâdi-

şahlardan ve devlet adamlarından gelmiş»tir. Bunun için «Avrupa'da halk tarafından yapılan ihtilâller, Türkiye'de de yalnız hükûmetler tarafından yapılan inkılâplar vardır.» «Türkiye için avrupalılar ihtilâl (révolution) kelimesini kullanmakta»dırlar; biz de onlara uyararak mefhumları karıştırmaktayız. Bundan sonra yazar, avrupalıların da bu zıt durumu tuhaf karşıladıklarını, «Türkiye'de inkılâbın ters başladığını» iddiâ ettiklerini söylüyor. Delil olarak da mareşal Moltke'den bir cümle alıyor: «Türkiye'de inkılâba kuyruktan başlandı.» Fransızcası, «En Turquie on a commencé la réforme par la queue.»

Demek ki 1) Sayın Turan'ın inkılâp kelimesiyle karşıladığı mefhum réforme'dur. Oysa yazar, az önce aydınlarımızın ihtilâl kelimesini Batı'dan aldıklarını söylemişti. Réforme'un ihtilâle en küçük bir münâsebeti olmadığını birinci bölümde tafsîlâtıyla arzettik. 2) Sayın târihçinin Şark'a mahsus saydığı ve Garp'taki ihtilâllerden titizlikle ayırdığı réforme'lar (kendi tâbiriyle inkılâp), dünyâ târihinin ezelden beri âşinâsı olduğu içtimâî bir vetiredir. İnkılâpların ayırıcı vasfı hükûmetler tarafından yapılması imiş. Başka kimin tarafından yapılacaklardı? İktidarda olmayanların ıslâhat yaptıkları dünyânın neresinde görülmüş? 3) Bizdeki ıslâhat hareketlerini teskiye için «inkılâp» kelimesini teklîf etmesine gelince:

A) Türkiye'de Avrupa medeniyetini nakl için girişilen yeni nizam teşebbüsleri hep aynı mâhiyette midir? Tanzimatla İkinci Meşrûtiyet, İkinci Meşrûtiyet'le Atatürk devrimi aynı şeyler mi? Mustafa Kemâl'in inkılâbı nasıl târif ettiğini az önce gördük. İhtilâlin ayırıcı vasfı zorlama değil mi?

B) Tanzimattan önce başlayan ıslâhat hareketlerine eskiden olduğu gibi, ıslâhat demek, devletin yapısını müesseseleriyle birlikte değiştiren «Kemalist devrim» e ihtilâl adını vermek daha yerinde olmaz mı?

(Bkz. O. Turan, Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Târîhi, cilt II, 279, 1969)

Kaldı ki, ihtilâlle inkılâbı birbirinden ayırmak isteyenlere ilk millet meclisinde de rastlanmıştır. Yunus Nadi inkılâbı gerçekleştirmek için «kafa koparmak»tan çekinilmeyeceğini

haykırırken, *Hüseyin Avni Ulaş* «fikirlerle inkılâp yapacağız» diyordu... «İnkılâplar, fikir teşkilâtıyla, mektebiyle temâdi ettirilir. Yoksa 31 Mart hâdisesi gibi hâdiselerle bu memlekette inkılâp yapılmaz.» Bu bir sağırılar dialoguydu. Başka bir deyişle, Mustafa Kemâl'le arkadaşlarının inkılâptan anladıkları, düpedüz ihtilâldi. Ulaş'ın ise inkılâp derken, kastettiği topyekûn bir değişiklik değil, teferruâta âit bir takım ayarlamalar, yâni ıslâhattan ibâretti. Bir kelimeyle anlaşmazlık temeldeydi. «İnkılâp» çılar için söz konusu olan halkın temâyülleri istikâmetinde kânunlar çıkarmaktan çok «halkın hayrına olanları halka rağmen, halk için halka getirmek»ti, (*Şevket Süreyya*). Halka rağmen tâbirine dikkat buyrulsun. Ulaş «inkılâb»ı gönlüne göre târif ediyordu. Oysa kelime Hançeri'den beri (1841) révolution karşılığı olarak kullanılmıştır. Révolution'un ayırıcı vasfı ise cebir ve şiddet idi.

Aynı yıllarda «inkılâb» a yeni bir hüviyet kazandırmak isteyenlerden biri de *Bediüzzaman*'dır. Cumhûriyet Devleti'nin kuruluş hazırlıkları yapıldığı sırada Ankara'ya dâvet edilen Bediüzzaman «Yapılacağı söylenen hareketlerin memleket şartlarına uygun olmasını istiyor» ve «Şu inkılâb-ı azimin temel taşları sağlam atılmak gerek» diyordu. Bediüzzaman'ın memleket şartlarından kastettiği islâmî esaslardı. Hazret, İkinci Meşrûtiyet'ten itibâren «inkılâpların, serbest irâdeye dayalı olarak» gerçekleşebileceğine inanıyordu.. cebir yoluyla «Hiçbir fikir ve hayat halk indinde müteber» olamazdı. «Efkâr-ı âmmeye kendini sevdirmek, kalplerden vahşî âdetleri kaldırmak, güzel ahlâkı tesis etmek, insanlık cevherini ortaya çıkarmak ve medeniyet âlemine katılmak, ihtilâl ve fesadı ortadan kaldıran» bir devlet tesis etmek, inkılâpçı bir anlayışın eseri olabilirdi, o'na göre. Demek ki, Bediüzzaman inkılâpçılıkla havârilîği birbirine karıştırmaktadır. Az önce söylediğimiz gibi inkılâptan anladığı islâmî esasların ihyâsıdır. Bu esaslar da telkînle, terbiye ile, irşatla âmme vicdânına nakşedilebilir. Çölde vaızlar veriyordu, hazret. İnkılâbı yapanlar İslâmiyet'i diltmek değil, «İslâmiyet'e rağmen lâik ve avrupâî» bir devlet kurmak istiyorlardı. İnkılâbın ihtilâlcî muhtevâsını değiştirmek, ona, kimsenin kabûl etmeyeceği yepyeni bir mânâ yüklemek hiçbir belâgatın başaramayacağı bir teşebbüs idi. Hele bir

adâlet bakanının genç hukukçulara, «ellerinizdeki inkılâp oklarını, irticâm (yânî islâmın) kalbine saplayınız» diye seslendiği bir dönemde. (Bkz. Bediüzzaman Said Nursî ve Devlet Felsefesi, Safa Mürsel, 1976, s. 324-28).

İhtilâl mefhûmunda ihtilâl yapmağa kalkışan, «son mücâhit»: *Necip Fazıl*. Şâir «Yeryüzünde ihtilâl, insanoğluyle berâber başlar, diyor... Âdem peygamberden sonra, bu ilk müsbet ve hak kutba karşı insanoğlunun menfî ve fesatçı tarafı harekete geçecek, müsbetle menfî arası bir nevi elektrik cereyânı doğacak ve iki taraf arası boğuşma... ihtilâl denilen keyfiyeti zuhûra getirecektir.» Demek ki, ihtilâlin kaynağı insandaki müsbet ve menfî kutupların çatışması. Yazar, bu kutuplara ruh ve nefis isimlerini veriyor. Zerdüş'tü hatırlamıyor musunuz? Işıklı karanlık, ölümle hayat, Ahuramazda ile Ahri-men, meleklerle şeytan arasındaki ezeli kavga. Şâir devâm ediyor; böyle olunca «ihtilâl denilen keyfiyeti», «tek insandan en kalabalık topluma kadar, bu iki kutup arası, birbirine çullanma» diye târif edebiliriz. «Bir bünyenin, kendi içinde, kendi öz nizâmını sarsıcı ve yeni bir nizâma yol arayıcı her hareket ihtilâldir.» Yânî ihtilâlin sahnesi tek ferdin iç dünyâsı da olabilir; milyonları kucaklayan bir topluluk da.

Pekiye... inkılâp? «... Üstün mânâsıyla inkılâp vâsıtası ihtilâl, vâsıtalık ettiği gâyeye göre kıymetlenir.» Açık değil mi?.. İhtilâl inkılâbın vâsıtasıdır ve değerini hizmet ettiği gâyeden, yânî inkılâptan alır. Acele etmeyelim, bir sonraki cümle idrâkın karşısına dikilen aşılmaz bir duvar: gâye «Vâsıtayı hangi şekilde bulunursa onda kullanır ve inkılâp ismini alır.» Vâsıtayı hangi şekilde bulursa onda kullanır ne demek? Gâye ihtilâlden önce mevcut mu, değil mi? Başka bir tâbirle ihtilâl bir gâyenin gerçekleşmesi uğrunda yapılan bir mücâdele değil midir? Okumağa devâm edelim: «Bu mânâda resuller nebîler âdî anlamıyla ihtilâlcî olmaktan münezze, en üstün ve erişilmez çapta inkılâpçıdırlar. Elâlâde inkılâpçılara kıyasla onlara «mutlak inkılâpçılar» demek gerekir.» «İşte bu ölçüler çevresinde ihtilâli, mutlak inkılâp cephesiyle resuller ve nebîlerden başlatırken, yeryüzünde ve insanoğlunun hayâtında ilk fesat ifâdesi olarak, Âdem peygamberin iki oğlu Hâbil ve Kâbil'e iliş-tiriyoruz.»

1) İhtilâl başlıklı bir kitapta resullerin ve nebilerin ne işi var? Kanlı bir mezbahaya mermerden bir revak. Yâhut sal-hâneye açılan bir mâbet kapısı.

2) Yarım asır siyâsi bir partinin şîârı olan inkılâpçılığı peygamberlerin vasfı gibi göstermek, zihinleri teşevvüşe sürüklemekten başka neye yarar? Kelimeler bir milletin, bir medeniyet câmiasının müşterek malıdır. Onları hiç kimse dilediği gibi kullanamaz. İnkılâbın kâmuslardaki mânâsını gördük. Şâirler de bu renksiz kelimeyi bir his ve heyecan seyyâlesiyle doldurmamış. Kimi «Âlem-i inkılâptır âlem» demiş, kimi «Yâ Rab bana ıztırap lâzım, herşeyde bir inkılâp lâzım» diye feryâd eylemiş; yâni inkılâp tamâmen lâdini bir lâfız. Soğuk ve hendesi. Yüz küsur yıldan beri révolütion'un türkçesi olarak kullanılan bu bedbaht kelimeye, yalnız bekâret değil kudsiyet de kazandırmak mümkün mü?

Şâir, yeniçeri ayaklanmalarıyla Bedreddin isyânını, kumaş tüccarı *Etyen Marsel*'in «Sahte ihtilâlcî»liğiyle, 89 zelzelesini aynı başlık altında toplayan bu karışık kitapta, ihtilâl ve inkılâp kelimelerine vuzuh getirmiyor. Karanlıkları daha çok kesifleştiren şimşek pırıltıları.

«Resmî mehâfil»in inkılâp anlayışına katılmayanlar arasında Kadir Mısıroğlu'nu da zikretmek lâzım. Filhakika, *Sebil*'in I. sayısında şöyle bir tesbitle karşılaşırız:

Bizde «inkılâp» denilince — umûmiyetle — Türk milletinin nev'i şahsına münhasır yapısını red ve imhâ ederek, onu hıristiyan Batı âlemini iktibâsa icbâr eden bilcümle hareketler anlaşılır. Bunlar önceleri «ıslâhat» nâmı altında yürütülmüş ise de, 1908 (?) «Birinci Meşrûtiyet» hareketiyle birlikte işitilmeye başlayan bu kelime, mâşerî şuûrda zamanla işâret eylediğimiz bu husûsî mânâ ve mâhiyeti iktibâs eylemiştir.»

Sayın yazar, bizde ? kelimesiyle, inkılâp mefhûmunun belli bir câmiada uyandırdığı intibâi belirtmek istiyor, şüphesiz. Bu itibarla bir târifden çok, bir tefsir söz konusudur. Daha önce de arzettiğimiz gibi ıslâhatla inkılâp arasındaki fark, birincilerin teferruâta âit düzenlemeler, ikincisinin cemiyeti topyekûn değiştirmeye müteveccih bir hareketler bütünü olmasından ibârettir. Hülâsa, «erbâb-ı itizal»in bütün iyi

niyetlerine rağmen ihtilâlle inkılâp aynı mefhûmun, yâni révolution'un karşılığıdır.

Vuzûhu Kitleyen Bir Kelime: Devrim

Hülâsa edelim: 1960'lara kadar révolution mefhûmunu ifâde eden iki kelimemiz vardır: İhtilâl, inkılâp. 60'lardan sonra bu ikizlere yeni bir «sözcük» eklenir: Devrim. Sol'un bayraklaştırdığı bu bahtsız kelime, sağ'ın kıdemli temsilcileri için bir alay konusudur. *Necip Fazıl*, gerçek ihtilâlin gülünç bir taklidi saydığı «devrim» i her vesileyle yerer:

*«Maymun, insan bendendir, bu benim devrim dedi,
Başına bir oturak geçirdi, Devrim dedi.»*

Şâir «devrimi devirecek» bir «devrim» in hasreti içindedir. Ama sağ'ın genç kalemleri (Sezâî Karakoç gibi...) düşman kanadın uydurduğu her yeni «tilcik» gibi, bu hilkat garibesini de muhabbetle benimserler. Çağımız insanının serkeş ve serâzad rûhu alaca karanlığa aşık. Elbette ki vuzûhu kitleyen bu kelime, vuzûha tahammül edemeyenlerin baş tâcı olacaktı. Filhakika bu nâzeninin ablalarına kıyasla su götürmez üstünlükleri var. Bir defâ mâzîsiz, sonra, uydurma. Üstelik «çağrışımlar»ı da bol. Yâni, her «kavram»ı kavrayan bir kavram. İhtilâlle inkılâbın sicilini incelerken eski kâmuslara baş vurmştuk. Devrimin târifini daha «bilimsel», daha avrupâî sözlüklerde arayacağımız için mutluluğumuz sonsuzdur. Yalnız bu araştırmayı yaparken ister istemez ihtilâl ve inkılâbın da yeni kaynaklardaki «tanım»larını kaydetmek zorundayız. Çünkü, iddiâmız her üç kelimenin aynı mefhûmun çeşitli karşılıkları olduğu idi. İşte Milliyet'in yayımladığı *Ansiklopedik Sözlük* (1971): «İhtilâl: bir devletin mevcut siyâsal yapısını, ideolojik temellerini, iktidar düzenini değiştirmek için, bu konudaki hukuk kurallarına baş vurulmaksızın, ortaya atılan cebri hareketler.»

Bu ne biçim târif? «siyâsal yapı»yle «iktidar düzeni» ayrı ayrı şeyler mi? Devletin iktidar düzeni ne demek? Siyâsal yapıyı değiştirmek için hukuk kuralları da mı var? Cebri hareketler ortaya atılır mı?

Sonra sözlük «inkılâpçı» yı «devrimci»yle karşılıyor. Devrimin târifî ise şu:

«Çevrilme, katlanma, bükülme. Katlanan, bükülen yer. Yuvarlak masa.»

Varlıklarından haberdar olmadığımız bu zengin karşılıklardan sonra asıl *devrim* anlatılıyor.

«Eski yaşama kurallarının, toplum hayâtının *çeşitli yönlerinin reformlarla* değiştirilmesi, yazı devrimi, kıyâfet devrimi vb: İnkılâp.»

Demek ki, devrim: İnkılâp, inkılâp: Islâhat. Rahat bir nefes alıyoruz, ama, acele etmeyelim. Zîrâ târifler bitmemiştir.

«*Devrim*: Toplumda yürürlükte olan siyâsal rejimin zorla devrilerek, yeni bir rejim kurulması»dır, sözlüğe göre, yâni *ihtilâldir*.

Öğrendiklerimizi hülâsa edelim: İhtilâl devrimdir, devrim inkılâptır, inkılâp ıslâhattır. Şâir ne güzel söylemiş: «Hem kadeh, hem bâde, hem bir şûh sâkidir gönül.»

Şimdi de T. D. K. *Sözlüğü*'ne (6. baskı, 1974) bir göz atalım: «*İhtilâl*: bir devletin ekonomik, sosyal ve politik yapısında birdenbire ortaya çıkan düzen değişikliği; tüm değişim..... İnkılâp: Devrim, dönüşme... *Devrim*: Pek kısa bir zaman içinde meydana gelen temelli ve önemli değişiklik.»

Düzen değişikliği birden bire nasıl ortaya çıkar? Zorlamaya ihtiyaç yok mu? Kendi kendine mi oluyor bu değişiklik?

Beyaz ihtilâl, barışçı ihtilâl gibi, ihtilâli kanlı hâlesinden tecrid etmeye çalışan bu târif de hayali. Pekiyi ihtilâlin devrimden farkı ne acaba? O da «temelli ve önemli bir değişiklik değil mi? Doğru. Sözlük bize bu temelli ve önemli değişikliğin hangi alanda gerçekleştiğini söylemiyor: Fizik alanında mı? Metafizik alanında mı? Belli değil.

Tereddütlerimizi gidermek için *Meydan Larousse*'a baş vuruyoruz: «*Devrim*: köklü tedbirlerle kısa bir sürede meydana gelen önemli bir değişiklik, büyük yenilik, inkılâp.»

Köklü tedbirleri, köksüzlerden nasıl ayıracağız? Köklü tedbirlerin içinde zorlama da var mı, yok mu? Varsa devrimle

ihtilâl arasında fark ne? Bunları düşünürken devrimin ikinci târifiyle karşılaşırız:

«Ayaklanma sonucu iktidârı ele geçiren kimselerin zor kullanarak toplumda âni ve derin siyâsî, iktisâdî ve sosyal değişiklikler yapması sonucu ortaya çıkan târihî olayların tümü, ihtilâl.»

Aferin, Paul Robert'in révolution târifini olduğu gibi aktarmışsınız. Yalnız ilk târife neden ihtiyaç duydunuz? — târife, daha doğrusu tahrife.

Umûmî mâhiyetteki kâmusların müphemiyeti, bizi yegâne sosyoloji sözlüğümüze (H. Z. Ülken, M.E.B., 1969) mürâcaat zorunda bıraktı: «*Devrim* (révolution): Toplumun bünyesinde meydana gelen öyle bir değişikliktir ki, yalnız yönetici zümre iktidârı kaybetmekle kalmaz, toplum tabakaları, bütünlüklerini kaybeder ve toplum yeni bir bütünleşme kazanır.»

Hep aynı hikâye, toplum bünyesinde değişiklik nasıl meydana geliyor? Cebir kelimesini yazmağa cesâret edemeyen garip ve izâhı güç bir korkaklık. Belli çevrelere yaranmak için ihtilâli iğdiş eden bu tabansızlığın ilmî haysiyetle uzlaştırılması kâbil mi? Toplum tabakaları bütünlüklerini kaybeder ne demek? Toplum yeni bir bütünleşme kazanır lâfı da târif değil bilmece. Sonrası daha da parlak:

«Devrim, bundan dolayı ihtilâl (révolte) ve ayaklanma (insurrection) dan çok farklıdır.»

M.E.B.'nin damgasını taşıyan bu orijinal eser, gelmiş geçmiş bütün sözlükler içinde ihtilâli révolte'la karşılayan biricik kaynak.

Tefekkürü felce uğratan bu müphemiyet, arada bir, içtimâî ilimlerle uğraşan aydınlarımızı da rahatsız ediyor. Mese-lâ Sayın *Taner Kışlalı*'ya göre «*ihtilâl* ve *devrim* sözcüklerini ayrı anlamlarda kullanmak» lâzımdır. «*İhtilâl*, iktidârın sosyal yapısını hızlı bir değişimini ifâde eder. *Devrim* ise, sosyo-ekonomik düzenin değişmesidir. İhtilâl, kısa bir sürede gerçekleşebileceği hâlde, devrim ancak bir süreç içinde oluşur. Eski Türkçe'deki ihtilâl, inkılâp ve ıslâhat kelimelerini hatırlarsak, devrim sözcüğünün günümüzde bu üçünün de karşılığı olarak

kullanılmasından doğan sakıncalar ortaya çıkar. Devrim aslında inkılâp sözcüğünün karşılığıdır; ıslâhat ise réform demektir.» (Öğrenci Ayaklanmaları — Nisan 1974, İstanbul).

Yazarın şikâyetleri çok yerinde. İhtilâli de, ıslâhatı da devrimle karşılamak yanlış. «Devrim aslında inkılâp sözcüğünün karşılığı»dır, diyor. Peki inkılâp?: «Sosyo-ekonomik düzenin değişmesi». İnkılâbı bu mânâda kullanan ilk yazar kendisi. Sosyo-ekonomik düzenin değişmesi, sosyo-ekonomik düzenin değişmesidir; inkılâp değil. Harf inkılâbı, şapka inkılâbı gibi deyimlerin sosyo-ekonomik düzenle ne alâkası var. Sayın Kışlalı, Batı dillerinde sosyo-ekonomik düzenin değişmesi diye adlandırdığı sürecin tek kelime ile ifâdesini biliyorsa, bize de öğretsin. İktidârın «sınıfsal» yapısı değişince sosyo-ekonomik düzen ayakta kalabilir mi?

Toker Dereli ise şöyle diyor: «Dilimizde «devrimci» sözü genellikle açıklığa kavuşmuş değildir. Mevcut düzen üzerinde mütedil sayılabilecek bazı reformların yapılmasını savunmak «devrimcilik» olarak nitelendirildiği gibi, kelimeye çok kerre radikal ve ihtilâlcî bir hava da verilmektedir. Biz kelimeyi en mütedil şeklinden, en radikal tiplerine kadar kurulu düzeni tenkid eden ve belli ölçüde değiştirme amacını güden fikir akımlarının savunuculuğu anlamında kullanacağız. Diğer bir deyişle bu incelemede «devrimci» sözü ile sâdece «ihtilâlcî veya radikal değişim taraftarı kastedilmemektedir.» (Aydınlar, Sendika Hareketi ve Endüstriyel İlişkiler Sistemi, Doç. Dr. Toker Dereli, s. 35, 1975, İstanbul).

Dereli'nin hakkı var. Ama, bu da bir târiften fazla bir tesbit. Daha doğrusu bir mahkûmiyet kararı. Mevcut düzen üzerinde bâzı réformlar yapmak solun da sağın da ortak temennisi. Hiç bir tutucu mevcut düzeni mumyalamak gibi bir hayâl peşinde değildir. Bu mânâda bütün aydınları devrimci diye vasıflandırmak, Ecevit'ten Türkeş'e, Mihri Belli'den Şevket Eygi'ye kadar siyâsî düşüncenin bütün kutuplarını temsil eden vatandaşları aynı isim altında toplamak icap etmez mi?

Zâten kaypak ve seyyâl olan bir kelimenin hudutlarını büsbütün genişleten böyle bir tefsir umûmî kabûle mazhar olabilir mi?

Sol ve Devrim

Devrimi sol bayraklaştırdı. Bu isim Halk Partisi ile marksistlerin hisse-i şâiyalı mâmeleki. Bu itibarla Dereli'nin tesbî-tine onlar itirâz edeceklerdir. Marksistlerin devrimden ne anladıkları belli. «Devrim “révolution” ihtilâl demektir... devrimcilik bir fikir sistematığının doğrultusundan — yâni marksizmden — koparılmış olarak tek başına düşünülemez... devrim, bir nitelik sıçramasıdır ve nicel değişiklik olan evrimin kaçınılmaz bir sonucudur. Yalnız evrimi ortaya sürmek reformizm, nitel sıçramanın, nicel evrimle hazırlandığı gerçeğini reddetmek ise mâcerâcılıktır. Bu diyalektik materyalist tanımdan târihî materyalist tanıma geçerse, devrim, belli bir üretim tarzı içinde yeni üretim güçlerinin ortaya çıkışı ile mevcut üretim ilişkilerinin geri dönülmez biçimde yıkılması ve yeni üretim ilişkilerinin kurulması demek olan üretim biçimi değişikliğidir. Devrim, bir ülkedeki tek gerçek devrimci sınıfın, mevcut üretim tarzını değiştirmek üzere, müttefiklerinin desteği ile ya da müttefikleri ile berâber iktidâra gelmesidir. Yâni, devrimin en temel sorunu iktidar sorunudur.» (Ansiklopedik Marksist Sözlük, *Aclan Sayılğan*, 1976, 3. baskı, İstanbul).

Esefle söyleyelim ki, demokratik sol'un beyanlarında vuzûhu göremiyoruz.

Ecevit'e göre, Atatürk devrimciliği iki bakımdan ele alınmalıdır. a) Somut bakımdan. (Başka bir deyişle, sağlığında gerçekleştirdiği devrimler bakımından.) Bunların başında *kurtuluş devrimi* gelir. Bu devrim Türkiye'yi siyâsal ve ekonomik bağımsızlığa kavuşturmuştur. Sonra diğer devrimler: Devlet biçiminde, yasa düzeninde yapılan devrimler, lâiklik devrimi, yazı devrimi, kadın hakları devrimi, giyim kuşamla ilgili devrimler, belirli kişilere tanınmış ayrıcalıkları kaldıran devrimler. b) Soyut bakımdan. Atatürk «Sürekli devrimler isteyen bir önder» idi. Onun «Zorunlu gördüğü sürekli devrimler» i de dikkate almalıyız. «Atatürk devrimciliğine asıl direniş», «Atatürk'ün somut devrimleri ile vardığı noktadan bir adım ötesine geçilmesini istemeyenlerden gelmektedir.» Oysa «Somut devrimleri yaşatmak için de sürekli devrimcilik» gereklidir. Meselâ, Doğu'da kıyafet devrimi gerçekleşmemiştir.

Bunun için sosyo-ekonomik yapının değişmesi, yâni bir toprak reformu yapılması şarttır.

1) Bugüne kadar hiçbir yazar devrimciliği somut ve soyut diye ikiye ayırmamıştır.

2) Kurtuluş devrimi ise, şâir Ecevit'in milletlerarası ihtilâl edebiyâtına en parlak armağanı. Biz de bütün fâniler gibi böyle bir devrimden habersizdik. Sanıyorduk ki Türkiye'yi «siyâsal ve ekonomik bağımsızlığa» kavuşturan kurtuluş devrimi değil, *kurtuluş savaşıdır*. Yabancı düşmanlara karşı savaş. *Bozkurt*, bu savaşı devrimle ilgisi olmayan tesâdüfî bir olay sayıyor. Ona göre kurtuluş savaşları olmasaydı bile Hilâfet ve onun gereği olan bütün kurumlar «ekonomik, sosyal, siyâsal bir ihtilâl vuruşuyla» yerle bir edilecekti. Nitekim, Rus ihtilâliyle de cihan savaşının herhangi bir ilgisi yoktur. «İhtilâlin sebebi ve etkeni kendisidir. Tesâdüfî olaylar değildir.» (Atatürk İhtilâli, Mahmut Esad Bozkurt, s: 21, 1967)

3) Atatürk devrimi dünyadaki bütün devrimler gibi tek-tir. Siyâsî düzeni değiştiren, Hilâfet ve Saltanatı kaldıran, lâik cumhûriyeti kuran devrim. Hiçbir devrim bir günde başarılmaz. Ama esas hedefler gerçekleştirildikten sonra yapılan bütün düzenlemeler devrimin kendisi değil, uzantılarıdır. Başka bir deyişle devrimin reformlarla yerine oturtulması, güçlendirilmesidir. Kıyâfet değişikliği vs. gibi teferrûâta âit «ıslâhat» ı, devrim diye adlandırmak yanlıştır.

4) Soyut devrimciliğe gelince, bu bir şâirin ütopyasıdır. Atatürk ve etrâfındakiler belli bir devrimi gerçekleştirdiler. 1913-28 arasında sona eren bir devrim. Elbette ki, devrimi belli bir zaman çerçevesi içine hapsedemeyiz. Hiçbir toplum yenileşmelere kapalı kalmaz. Ama bu yenileşmeler esâsa değil teferrûâta âittir. Ve zorlama ile değil, kânunlarla yapılır. Yâni devrim değil, düzenleme söz konusudur, artık. Bir kelimeyle devrimler yoktur, devrim vardır. Devrimi yapanlar kendi devrimlerine karşı mı devrimci olacaklar?

5) Hiçbir devrimci sürekli devrim istemez. Devrim, dip-ten doruğa bir düzen değişikliği olduğuna göre, başarıya ulaşan her devrimin yapıcıları yeni devrimlere girişmek değil,

gerçekleştirdikleri devrimin kökleşmesini, yaşamasını, gelişmesini isterler. Bizce «Atatürk'ün zorunlu gördüğü sürekli devrimcilik değil, batılılaşmanın, lâikleşmenin icaplarına uymak, yâni, kurduğu düzeni geliştirmekti. Bu da devrimle değil, bir dizi düzenleme ile (yâni reform'larla) kâbildi.

6) Yaşayan bir toplumu çelik bir korsayla kuşatmağa kalkmak çılgınlıktır. Nitekim, Atatürk devrimi de, o öldükten sonra, yerinde durmamış, içtimâî hayatta bir çok yenilikler gerçekleşmiş, «Somut devrimler» geniş ölçüde zenginleşmiştir. Ama, bunlar devrimlerle değil, reformlarla başarılmıştır.

7) Kıyâfet devrimi değil, kıyâfet reformu. Bu reform da nice reformlar gibi bir kânunla hükûkileştirilmiştir. Asırlık alışkanlıkları değiştirmek amacı güden bu gibi kânunları devrimci diye vasıflandırabiliriz. Ama— devrimci olsun, olmasın — kânunların istisnâsız olarak hükmünü yürütmesi belli şartlara bağlıdır. Sayın Ecevit Doğu'da kıyâfet kânûnunun yerleşmesini, Doğu'nun ekonomik ve sosyal bir yapı değişikliği geçirmemiş olmasına bağlıyor. Böyle bir değişikliğin gerçekleşmesi için de toprak reformuna ihtiyaç varmış. Biz sosyo-ekonomik değişiklikle kıyâfet arasında yakın bir münâsebet göremiyoruz. Ama, toprak reformu adından da anlaşılabacağı gibi, bir reformdur, nihâyet. Yâni bir devrim (révolution) değildir. Sayın Ecevit, aynı kelimeyi işine geldiği zaman révolution, işine geldiği zaman reform anlamına kullanmaktadır.

Netice

Avrupalılar, Doğu düşüncesini «aşağı-yukarı» bir düşünce olarak damgalarlar. Doğulu kafası alaca karanlıktan hoşlanır, onlara göre. Riyâzî düşünce, kesin düşünce avrupalının imtiyazıdır. Politika adamı demogojinin sisli ikliminden hoşlanabilir, ama, kâmuslardaki bulanıklıklara ne diyelim?

Elbette ki, dünyânın bütün ülkelerinde aynı içtimâî hâdiseler tekerrür etmez. Elbette ki, Weber'in «ideal typus»u zihni bir inşâdır. Elbette ki, 1789'la 1917 ihtilâlleri arasında birçok ayrılıklar var, fakat aynı isimle yaftalanan olayların ortak bir takım vasıfları olmak gerekir. Burjuva sosyologlarının târif-

lerini kabûl edersek, ihtilâl toplumların yapısında cebir yoluyla gerçekleştirilen değişikliklerdir, (Bauer). İhtilâlin ezeli bir özü yoktur; iktidâra el koyuş bir rejim değişikliğiyle neticeleşirse, ihtilâl adını alır (Aron). Bu mânâda bir Atatürk ihtilâlinden söz edilebilir. İhtilâli istediğiniz kelime ile karşılayabilirsiniz. Fakat ihtilâl gerçekleştikten sonra yapılan teferrû-âta âit düzeltme veyâ düzenlemeler, ihtilâl değil reformdur.

Hülâsa edelim: «Lûgat-şinas»ların, sosyologların, politikacıların çabaları boşuna. İhtilâl, inkılâp ve devrim kelimeleri hep aynı mefhûmun yâni révolutionun tercümesidir. Batı dillerinde içtimâî değişiklikleri ifâde eden iki kelime, *yalnız iki kelime* vardır: Révolution ve reform. Mefhumlardaki ihtilâl ise ihtilâlciliğin değil, ihtilâl-i şuûr'un belirtisidir.

G A Z E L

— Muhterem Sâmiha Ayverdi'ye —

Düştü can mülkü şükür, bir nice sultân eline
Ne olur vermesin artık onu devrân eline

Gam, keder, dert, tasa çekmişse gönül bunca zaman
Gün gelir, yol açılır bir gece cânân eline

Söylemiş sırrı, ezelden deli divânelere
Vermeden vuslata yol, salmadı hicrân eline

Koca dünyâ bağı vermişse cefâ meyvası hep
Gonca güller verir artık o perîşân eline

Nice vîrâneyi âbâd edegelmış efsûn
Aşk imiş, dertte de, hüsranda da dermân, eline

Can verip cân alınır mış şu cihan vâir olalı
Derde düş, düşmedi mâdemki o imkân, eline

Aldı mizmârını Dâvûd, okur âvâz âvâz
Bu sadâ oldu şifâ gönlüne, fermân eline

O ne âlem ki sürükler seni bîçâre Mürîd
Açıver sîneni, sığmaz ki o ummân, eline

6, 7 Ocak 1976 — İstanbul

Mustafa Tahralı

Edebiyat Târihleri Hakkında

Muhsin ZİYÂ

Diğer ilimlerin târihçilerine kıyâsen, edebiyat târihçisinin vazîfesinin, çok daha ağır olduğu şüphesizdir. Bir milletin, asırlar ötesinden başlayan duygu, bilgi ve san'at hareketlerini gösteren eserlerini, zaman ve yer belirterek toplamak, düşünüleceğinden pek daha zordur. Edebiyat târihçisi, yazarlarının biyografisini, psikolojisini bilmek zorunda olduğu gibi, bahsettiği devrin politik, sosyal ve ekonomik muhitini de iyi değerlendiren, incelediği eser ve yazarları, o çerçeve içinde kıymetlendirmek zorundadır. Diyelim ki, ona bu malzeme, diğer araştırmacılar tarafından hazırlanmış, asırlar incelenmiş, eserler ve yazarlar meydana çıkarılmış, çeşitli baskılar yapılmış, biyografiler, monografiler, bibliyografyalar hazırlanmış olsun... Bu hâlde ki, edebiyat târihçisi, eserinde sentezini yapacağı bilgilerin malzemesini parça parça, eli altında bulunduruyor ve ona oturup, ir sistem ve metot içinde, bu bilgilerin kıymetlendirilmesi kalıyor...

İşte bu durumda dahî, edebiyat târihçisinin işi, yine de bitmiyor. Zîrâ, bu mâlûmâtın, derinliğine (Précis) ve doğru (Exacte) olmalarından emin olabilmek için, yazarımız, aynı eserlerin aslını ve çeşitli yazarların bu eser için öne sürdükleri hüküm ve kanâatleri karşılaştırmak zorundadır. Bundan ayrı olarak eserlerin incelenmesinde dikkat edeceği husûsat vardır:

Meselâ, tetkik ettiği eser, gerçekten o yazara mı âittir? yoksa başka bir yazara mı mâledilerek, değişegelmıştır? Eser için ele geçirilen tenkitler dogmatik, empressionist midir? Eserin yazılış târihi, ilk tabı veyâ yazması ile son yazılanlar ara-

sındaki farklar, varsa varyantlar, eserin dili üzerindeki ince-likler ve değişiklikler, eser hangi sosyal şartlar içinde ve ne-ye reaksiyon olarak meydana gelmiştir?.. gibi.

Mevzû san'at eserleri târihi olunca, tetkikçilerin kanâatle-ri, diğer müsbet ilimler târihinde olduğu gibi, tek ve objektif olamayacağından, târihçimizde az çok empressionist bir rûh hâli içinde olmaktan kendini alamayacaktır. Bu sebeptendir ki, san'at eserleri ve bilhassa şiir üzerindeki hükümler ekseri-yâ aynı olmadığı gibi, bu değişik kanâatler içinde en doğru-sunu seçip, çıkarmak, takdir edileceği gibi, edebiyat târihçisi için pek kolay olmayacaktır.

Kısaca temâs ettiğimiz gibi, bir milletin edebiyat târihini, tatminkâr bir şekilde meydana getirebilmek hayli güçtür. Güç olmasına güçtür ama, başarılması da elzem ve millî bir vazife-dir. 1894 târihinde Fransız milletine kazandırdığı *Histoire de la Littérature Française* isimli eserin yazarı, Gustave Lanson (1857-1936), 1909 da kaleme aldığı edebiyat târihinde tâkib edi-lecek usûllerden bahseden nefis yazısının sonunda: «Edebiyat târihi, edebiyat târihinden başka herşeyin ayırdığı, birbirine düşman vaziyetinde bulundurduğu vatandaşlar arasında bir yaklaşma vâsıtası oluyor ve işte bundan dolayıdır ki bizim, sâde hakikat, sâde beşeriyet için değil, belki aynı zamanda, va-tan için de çalıştığımızı söylemeğe cesâret edeceğim»¹ dediği gibi, her yönü ile mükemmel bir edebiyat târihinin, bir mille-tin bilgi, san'at ve kültür yönünden varlığını gözler önüne ko-yarak, o milletin fertlerine bir öğünme payı ve dolayısıyla bir-likte olma kuvveti vereceği muhakkaktır.

Bu işin güç olması, edebiyat târihlerinin yalnız bizde de-ğil, bütün dünyâ milletlerinin edebiyat târihlerinin de ancak, XIX. asır ortalarında veyâ XX. asır başlarında meydana gele-bilmesini mümkün kılmıştır. Ancak, daha evvelki yıllarda yazılmış bu cinsteki eserler, genel mâhiyette olup, usûlsüz ve şahsî kanâatleri ileri süren eserlerden ibârettir. Dünyâda cid-di edebiyat târihi çalışmaları, en çok bir asırlık bir zamâna sâhiptir. Aşağıda zikredeceğimiz yazarlar, eserleri ve zaman-

¹ Muhtasar Avrupa Târihi, Yusuf Şerif, İstanbul Devlet Matbaa-sı, 1935.

ları, bu işin daha ne kadar yeni olduğu hakkında bir fikir verebilecektir:

Fransa'da, yazar ve eserlerini, zaman ve yerlerini de belirtmek sûretiyle ilk ciddi edebiyat târihini meydana getiren *Villemain* (1790-1867) dir: *Tableau de Littérature au 18. Siècle* isimli eserini 1829 yılında,

Yine Fransa'da, *Nisard* (1806-1888) *Histoire de la Littérature Française* isimli klâsik görüşlü eserini 1861 yılında,

Brunetière (1849 - 1907) klâsik edebiyat târihini 1917 de, *Faguet* incelediği yazarların hayâtı ile dört asırlık Fransız edebiyat târihini 1892 de,

Derin ifâde kudretiyle, her şeyi çok canlı anlatan *G. Paris* (1839-1913) *La Poésie Du Moyen Âge* isimli eserini 1885 de,

G. Lanson çığır açan Fransız edebiyat târihini 1894 de,

İtalya'da *Villemain*'in hayrânı olan *De Sanctis* (1817-1883), yazdığı ve sonradan pek çok eserlere örnek olan, kıymetli edebiyat târihini aynı asırda,

İspanya'da, İspanyol edebiyat târihi sâhasının rakipsiz üstâdı olarak tanınan *Menendez Y Pelayo* (1856-1921), parlak bir üslûpla yazdığı *Histoire des Idées Esthétiques* isimli eserini 1890 da, meydana getirmiştir.

Misâllerimizi, Avrupa'da ilk mukâyeseli edebiyat târihini meydana getiren Danimarkalı *Georg Brandès* (1885), İngiltere'den *Ruskin* ve *Matthew Arnold*, Hollanda'dan *Busken Huet* ile devâm ettirebiliriz.

Görüldüğü gibi, edebiyat târihi alanında eserler vermiş ve isimlerinden çok bahsettirmiş bu ustaların hemen hepsinin çalışmaları, XIX. asır ortalarında veyâ, XX. asır başlarında görülmektedir.

Bizdeki edebiyat târihi çalışmalarına bir göz atarsak, durum kısaca şöyle görünmektedir:

Bilindiği gibi eksik, yanlış, şahsî bilgilerle dolu intizam-sız tezkirecilik karanlığından bizi, modern, metotlu, ciddi bir çalışma aydınlığına çıkaran Prof. *Fuad Köprülü* olmuştur. İncelemeleri ile yeni kıymetler bulan, tanıtan, derlenecek bir millî edebiyat târihine yön verecek usûlleri gösteren Köprülü,

her zaman saygıyla anılacak bir edebiyat ustamız olarak kalacaktır. Onun 1918 lerden bu yana başlattığı bu çığır, kendisinden sonra, *İsmail Habib Seviük*, (1892-1954), *Agâh Sırrı Levent* (1894), *Ali Nihat Tarlan* (1898), *Reşit Rahmeti Arat* (1900-1964), *Abdûlbaki Gölpınarlı* (1900), *Ahmet Hamdi Tanpınar* (1901-1962), *Saâdettin Nüzhet Ergun* (1901-1946), *Vasfi Mahir Kocatürk* (1907-1961) ve *Nihad Sâmî Banarlı* (1907-1974) ile devâm etmiş, yazarlar eserlerine yeni, tetkikler, buluşlar, araştırmalar alarak, mevzû daha tama yakın, daha etraflı, daha ciddi şekilde ele alınmıştır. Ama bilindiği gibi, eksik, yanlış ve karanlık kalmış taraflar, henüz ikmâl edilmemiştir. Yeni araştırmaların pek çoğu da, dergi ve gazetelerde kalarak, eserlere ithâl edilmemiştir.

Gerçi bizim de XIX. asırdan başlayan ve tezkireciliğin dışında kalan, edebiyat târihi çalışmalarımız olmuştur. Meselâ *V. D. Hammer*'in *Devlet-i Osmâniye Târihi* adlı eserinde edib ve şâirlerimiz hakkında bâzı bilgiler verilmiş ve kitap *Âtâ Bey* tarafından türkçeleştirilmiştir. 1874 de *Ziya Paşa* *Harâbât Mukaddimesi* ve sonra *Harâbât Güldestesi*'ni çıkarmıştır. Burada bir kısım yazar ve şâirlerden bahsedilmiştir. 1888 de *Abdülhalim Memduh* tarafından yayınlanan *Târih-i Edebîyât-ı Osmâniyye* ise, ilk edebiyat târihi ismini hâiz eserimizdir. Burada *History of Ottoman Poetry* isimli beş ciltlik eseriyle *E. J. Gibb*'i de zikretmek lâzımdır. Bu eser *Târih-i Eş'âr-ı Osmâniyye* adıyla türkçeleştirilmiştir.

İncelemelerin ışığında, diyebiliriz ki, edebiyat târihi yazmak, artık bir tek kişinin çalışmalarıyla üstesinden gelinecek bir iş olmaktan çıkmıştır. Gerçekten gerek uyulacak metotların girift, zahmetli, dikkatli bir çalışma istemesi gerekse, aranacak eser, bilgi ve sâir malzemenin çok dağınık; çeşitli ve değişik oluşu bu işte işbölümü ve yardımlaşmanın kesin zarûretini iyice belirtmektedir. Kendi belli sınırları içinde, yıllarca aynı kalmış vatanlarında yaşayan Avrupa milletleri için, edebiyat târihi derlemesi, ancak son bir asır içinde kâbil olmuşken, bizim gibi, en az yirmi asırlık bir geçmişe sâhip bir millet için, daha ne kadar güç olacağı takdir edilebilir. Kaldı ki, milletimiz aynı yerde değil, uzak Asya yaylalarından, Akdeniz kıyılarına kadar, çok geniş bir dünyâ sat-

hında, değişik kùltùrlere kùltùrler katarak ve alarak yaşamışlardır. Eserlerin bir çoğunun uzaklarda kalması, iyi saklanamamış olması, devamlı harpler ve saldırılar tesiriyle yok olmaları, tekniğin geç alınması, İslâmdan sonra resmin yasaklanması, baskı san'atının bize geç intikâli gibi bâzı menfi âmil-ler, bizim edebiyat târihimizin derlenmesini güçleştirmiştir. Takdir edileceği gibi bütün bu zorluklar, incelemelerin tek ki-şi tarafından başarılabilmesi yolunu kapatmaktadır. Yukarıda isminden bahsettiğimiz G. Lanson, aynı yazısının başka bir yerinde, «İncelemelerimi Rönesans'tan sonraki Fransız edebi-yâtı üzerinde toplamamın sebebi, bu kısmı çok düşündüğüm ve iyi bildiğimdendir» diyor. Bir milletin edebiyat târihinin her bölümü için, meraklı, düşünceli ve yetkili kişiler vardır. Kısa zaman parçalarına bölünmüş, bu uzun mâzili edebiyâtımızın, her küçük parçası için hazırlanacak salâhiyetli, bilgili ve bil-hassa meraklı kişilerden oluşan, iyi organize edilmiş komis-yonlarca yapılacak araştırmaların, yeniden incelenip, değér-lendirilip birleştirilmesi sonunda Türk edebiyat târihinin aslı elde edilebilecektir, kanâatindeyiz. Yoksa ne kadar çalışkan olursa olsun, tek kişinin bu işi başarması, ömür yönünden el vermeyecek kadar, imkânsızdır.

UD HAKKINDA

Melda ÖZATA

Ud algısına, İtalya'da olsun, Fransa'da olsun, hemen hemen bütün Avrupa lût¹ der. XV. asır İtalyası'nda ud'un ok yayıldığı, dans edenlere eşlik ettiği görülür. Önceleri, bu danslar âyet basittir ve mûsikî olarak değersizdir. Terzo ve Molinaro adlı iki virtüöz, passomez ve galliard denen dansları, bir kaç bölümlü, seslerini, âhenkli ve sık sık değışen geçitlerle ilerletmişlerdir. Bunlardan sonra bir başka virtüöz olan Francesco da Milano (1497-1543) ud bestelerine fantaziler, kırık akordlar, (gamlar) ses dizileri getirerek başkalık vermiştir. Francesco da Milano'ya, ayrıca «il divino» da derler.

Ud'un adı İspanya'da **vihuela** olur. İspanyolların bugünkü gitarı ise ud'un aldığı dördüncü şekildir ve ud, İspanya'da, İtalya'da ve Fransa'da olduğu gibi değildir, daha güzel bestelere kavuşmuştur. İtalya'da ve Fransa'da ud, kilise tesirinden, İspanya'daki gibi, kurtulamamıştır. İspanya'daki, bestelere bu mûsikî görüşünü getiren renk ise, Emevî devletinin kültürüdür.

Vihuela (ud) ile alınan İspanyol şarkıları, ok sesli değil-

1 Alec Robertson, Davis Stevens; Instrumental Music'in Renaissance and Baroque bölümünden.

dir. Bu eşlik esnâsında, çok seslilik aranmış ve ud'a renklilik kazandırılmak istenmiştir. Ama Miquel de Fuenllana da (ud ve tekniği hakkında, çok sesler ve değişik armonizasyonlar ve bir takım usûller gösteren) bir kitap yazmıştır. Hattâ bu kitabı Philippe II. ye armağan etmiştir. Netice yine değişmemiş ve yine ud şarkıları Fransızlar'ın *airs de cour* dedikleri gibi çalmıştır. Onlar da bu konuda çalışmış, Masses, Williaert, Verdelot gibi besteciler yetişmiştir ama, madrigal şeklinde yazmaktan uzaklaşmamışlardır.

Almanya'da ise, diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, dansa eşlik eden bir el sazı olmaktan ileri gidememiştir.

Orta-Asya Türkleri'nin **pi-pa** kopuzundan **barbut**, barbut'tan da ud doğmuştur². VII. asırda Horasanlı bir Türk Medine'ye seyhâhat ederken, yanında çalgısı ud'u da götürmüş, Araplar ud'u böyle tanımışlardır. Ve ud'a **el-ud** (odun) demişler. Bu kelime aynı zamanda arapçada sarı sabır ağacı (bizim öd ağacı diye bildiğimiz) anlamına da gelmektedir.

Araplar, ilk ud'larını, Afrika'dan türemiş olan sarı sabır ağacından yapmışlardır. Onlar için, ud'un en orijinal kısmı sap rastlar. Çünkü sapta bir takım perdeler vardır. Bu perdelere Farslar destan tâbir etmişlerdir.

Son Sâsânî hükümdârı Hüsrev Perviz'in yakından tanıdığı ve himâye ettiği bir mûsikîşinas varmış. Merv şehrinde doğmuş olduğu rivâyet edilen bu mûsikîşinas, kopuz, barbut, ud çalar ve söylemiş. Adına çaldığı çalgıdan ötürü barbut denmiş ve Fars edebiyâtında dillere destan olmuş. Barbut, İran'dan Horasan'a, Horasan'dan Bizans'a kaçıp, Bizans'a sığınmış.

Ud'un Avrupa'ya yayılması Fetih'ten sonraya (1453) rastlar ve İspanyol Krallığı'nın kurulmasından sonra, diğer ülkelere yayılır.

Ud'un telleri, X. asra kadar, bükülen ibrişimden, ipekten yapılmış. O zaman, teller ipek iken dört adetmiş³.

Sonraları büyük Türk bilim adamı Fârâbi ud'a bugünkü şeklini vermiş, (X. - XI. asır). Böylece ikişerden beş (hepsi

2 Mûsikî Sözlüğü, Mahmud R. Gâzîmihal

3 Mefatihü'l-Ulûm.

on) tel olarak sıralanmıştır. Teller, gerdâniye, nevâ, düğâh, hüseyinî-aşîran ve kaba pûselik olarak düzenlenmiştir. Tek tel ise, arzûya göre, kaba düğâh (kaba gevest) veyâ kaba-rast sesine göre akord edilir⁴.

Rivâyet ederler ki, Fârâbî çaldığı zaman, isterse, dinleyiciyi güldürür, ağlatır veyâ uyuturmuş.

Çağlar değiştikçe, zevkler de değişiyor ihtimal. Yüksek sesli çalgılara rağbet fazlalaşıyor. Bu bakımdan ud yapımı durmuş ve onu gölgelemiş maden gövdeli cümbüş öne geçmiş durumda. «Her sazın düşmanı kendi cinsinden çıkar» derler yâ, acabâ cümbüşü kenara itecek hangi saz olacak?

4 İhvanü's-Safâ.

KUBBEALTI AKADEMİK SEMİNERLERİ

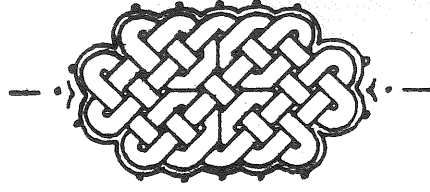
Aralık 1976 Programı

7 Aralık Salı	:	Muharrem Ergin
Türkçenin ve Türk Kültürünün
Mes'eleleri
10 Aralık Cuma	:	Sabahaddin Zaim
Orta-Doğu Ülkeleri Arasında
İktisâdî İşbirliği İmkânları
14 Aralık Salı	:	Muharrem Ergin
Türkçenin ve Türk Kültürünün
Mes'eleleri
17 Aralık Cuma	:	Cemil Meriç
Lûgatlar
21 Aralık Salı	:	Uğur Derman
San'at Târihimizden Sahifeler
24 Aralık Cuma	:	Cemil Meriç
Lûgatlar
28 Aralık Salı	:	Sabahaddin Zaim
Orta-Doğu Ülkeleri Arasında
İktisâdî İşbirliği İmkânları ve
Dünyâ Bankası'nın Durumu
31 Aralık Cuma	:	Fâruk Sümer
Şâh İsmâil ve Anadolu Türkleri

KUBBEALTI AKADEMİ MECMUASINDA
1976 SENESİNDE NEŞREDİLEN YAZILARIN İNDEKSİ

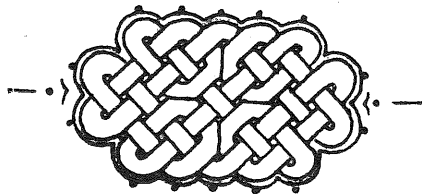
- Ömer F. Akün** — Osmanlı Târîhi Karşısında Yahyâ Kemâl'in Şiiri, Y. 5, S. 2, Sy. 13
- Münir Atalar** — Kitaplar: Türk Târihinde Mes'eleler, Y. 5, S. 1, Sy. 73 — Kitaplar: Eski Kitapçılık San'atlarımız, Y. 5, S. 2, Sy. 73.
- Nihâl Atsız** — Sona Doğru, Y. 5, S. 1, Sy. 4.
- Ekrem H. Ayverdi** — Köstendil, Y. 5, S. 1, S. 54 — Fethin Mânâsı, Y. 5, S. 4, Sy. 24.
- İlhan Ayverdi** — Tahtından İnen Güzel, Y. 5, S. 1, Sy. 5.
- Sâmiha Ayverdi** — Aynalar, Y. 5, S. 1, Sy. 7 — Hazin Bir Gaflet Örneği, Y. 5, S. 2, Sy. 5 — Börek Ağacı, Y. 5, S. 3, Sy. 5 — Doktor Hâlid Şâzi Bey, Y. 5, S. 4, Sy. 5.
- Nihad S. Banarlı** — Yahyâ Kemâl'le Konuşmalar, Y. 5, S. 1, Sy. 14 — Yahyâ Kemâl'le Konuşmalar, Y. 5, S. 2, Sy. 12 — Yahyâ Kemâl'le Konuşmalar, Y. 5, S. 3, Sy. 10 — Yahyâ Kemâl'le Konuşmalar, Y. 5, S. 4, Sy. 12.
- Tahsin Banguoğlu** — Çağdaş Türkçe Üzerine, Y. 5, S. 3, Sy. 28 — Rubâîler, Y. 5, S. 4, Sy. 27.
- Kaya Bilgegil** — Ahmed Hâşim'e Dâir Ba'zı Vesikalar, Y. 5, S. 3, Sy. 34.
- İnci A. Birol** — Türk'ün San'at Dehâsı, Y. 5, S. 3, Sy. 65.
- Fâruk N. Çamlıbel** — İsimsiz Kıt'alar, Y. 5, S. 1, Sy. 13 — İsimsiz Kıt'alar, Y. 5, S. 2, Sy. 35 — İsimsiz Kıt'alar, Y. 5, S. 3, Sy. 11 — İsimsiz Kıt'alar, Y. 5, S. 4, Sy. 23.
- İbrâhim A. Çubukçu** — Can Kurban, Y. 5, S. 2, Sy. 70.
- Uğur Derman** — Mehmed Âkif'den Mektuplar, Y. 5, S. 1, Sy. 34 — Mehmed Âkif'den Mektuplar, Y. 5, S. 2, Sy. 57 — Mehmed Âkif'den Mektuplar, Y. 5, S. 3, Sy. 47 — Mehmed Âkif'den Mektuplar, Y. 5, S. 4, Sy. 14.
- Hâlis Erginer** — Yahyâ Kemâl'e Gazel, Y. 5, S. 4, Sy. 32.

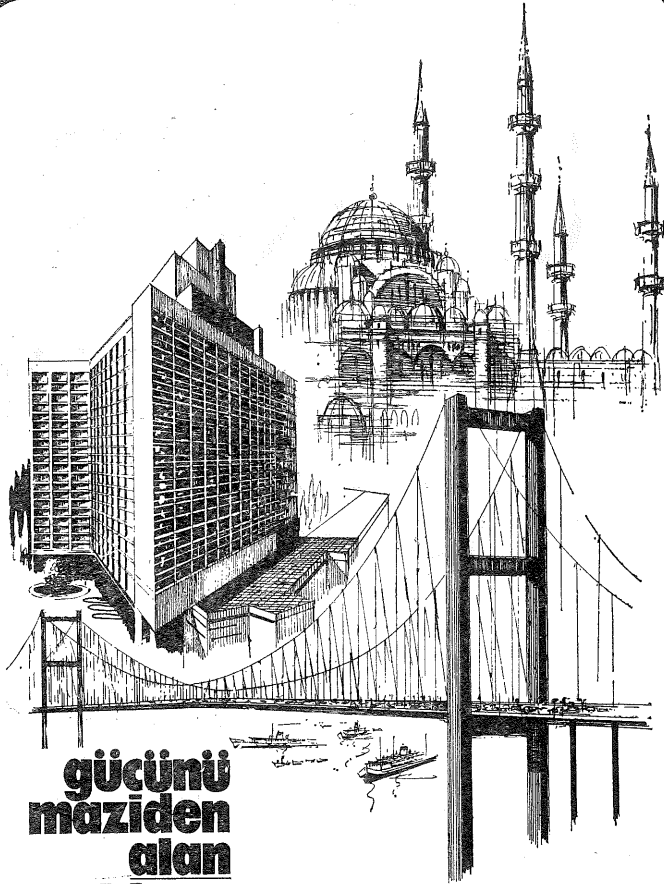
- Kürşad** — Kıbrıs Şiirleri, Y. 5, S. 3, Sy. 51.
- Cemil Meriç** — Düşmeyen Kale, Y. 5, S. 1, Sy. 20 — Batı'nın Son Armağanı: Anarşi, Y. 5, S. 2, Sy. 36 — İhtilâl mi, «İhtilâl-i Şûur» mu? Y. 5, S. 4, Sy. 33.
- Câhit Öney** — Beyitler, Y. 5, S. 2, Sy. 71.
- Melda Özata** — Ud Hakkında, Y. 5, S. 4, Sy. 69.
- Nermin Pekin** — Çocuk Edebiyatı, Y. 5, S. 3, Sy. 63 — Yahyâ Kemâl Külliyyâtı'nın 13. Eseri, Y. 5, S. 4, Sy. 28.
- Mustafa Tahralı** — Gazel, Y. 5, S. 1, Sy. 53 — Sultan Fâtih'in Gazelini Terbi', Y. 5, S. 2, Sy. 56 — Vuslat, Y. 5, S. 3, Sy. 33 — Gazel, Y. 5, S. 4, Sy. 63.
- Fevziye A. Tansel** — Notlar ve Tenkitler, Y. 5, S. 1, Sy. 43 — Fuad Köprülü'nün Yazmağı Tasarladığı Eserleri ve Anadolu Din Târihine Âit Tedkikler — Y. 5, S. 3, Sy. 12.
- Fâruk K. Timurtaş** — Uydurma ve Yanlış Kullanılan Kelimeler Sözlüğü, Y. 5, S. 1, Sy. 16.
- Rızâ Ümit** — Yakarış, Y. 5, S. 2, Sy. 60.
- Muhsin Ziyâ** — Kitaplar: Resimli Türk Edebiyatı Târihi, Y. 5, S. 3, Sy. 70 — Edebiyat Târihleri Hakkında, Y. 5, S. 4, Sy. 64.
- Necâti Yazgan** — Ufuklar, Y. 5, S. 1, Sy. 33.
- Turan Yazgan** — Sosyal-Güvenlik, Y. 5, S. 1, Sy. 64 — Sosyal-Güvenlik, Y. 5, S. 2, Sy. 62 — Sosyal-Güvenlik, Y. 5, S. 3, Sy. 52.
- İmzâsız Yazılar** — Kubbealtı Akademik Seminerleri, Ocak 1976 Programı, Y. 5, S. 1, Sy. 72 — Kubbealtı Akademik Seminerleri, Nisan 1976 Programı, Y. 5, S. 2, Sy. 72 — Kubbealtı Akademik Seminerleri, Aralık 1976 Programı, Y. 5, S. 4, Sy. 72 — 1976 Senesinde Neşredilen Yazıların İndeksi, Y. 5, S. 4, Sy. 73.

ÜLKER BİSKÜVİLERİ FABRİKASI

*Milli kültürümüze hizmet
eden müesseselere yardım
etmekle iftihar duyar.*

**gücünü
maziden
alan
istikbale güvenle bakan**

**TÜRKİYE
VAKIFLAR
BANKASI**

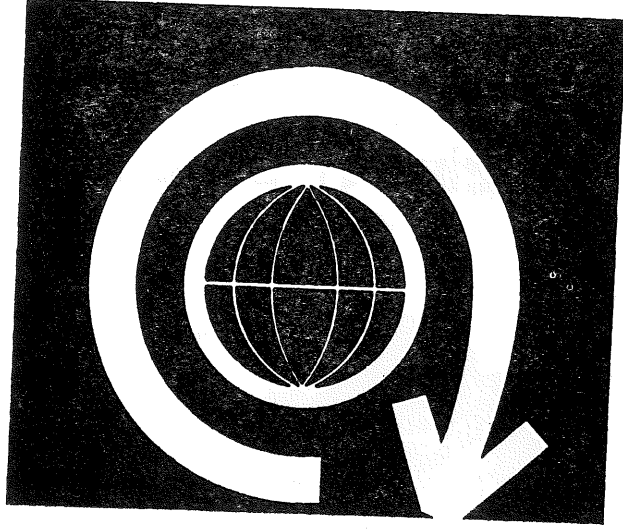
Yayın

T.C. ZİRAAT BANKASI

bütün bankacılık
işlemlerinizde
SİZİN
en yakın
yardımcınızdır.

(Kubbealtı : 13)

Türkiyede ve bütün dünyada

İhracat ve ithalât işlemleriniz,
döviz, mevduat ve kredi hesaplarınız
ve diğer bütün bankacılık işleriniz için
Akbank'ı tercih ediniz.

Akbank, bütün dünyadaki birinci sınıf muhabirleri
ile işbirliği yapmak suretiyle emrinizdedir.

AKBANK

BAHA MATBAASI

MIXER DİZGİ MAKİNASI

VE

Baskı Makinaları ile

TEK ve ÇOK RENKLİ

TİPO ve OFSET

HER TÜRLÜ LÜGAT ve DÜZ KİTAPLAR — MECMÚA

KATALOG — TAKVİM — POSTER — PANKART

BİL'ÜMUM EVRAKI MATBUA İÇİN

Emrinizdedir

Sultanahmet, Ticarethane Sokak, No: 35 — İstanbul

☎ : 27 32 44